

British Embassy
Podgorica

GRAĐANSKO NADGLEDANJE LOKALNIH IZBORA NIKŠIĆ

Crna Gora

2021

FINALNI IZVJEŠTAJ

**GRAĐANSKO NADGLEDANJE
LOKALNIH IZBORA NIKŠIĆ
CRNA GORA 2021**

FINALNI IZVJEŠTAJ

GRADANSKO NADGLEDANJE LOKALNIH IZBORA NIKŠIĆU CRNA GORA 2021

FINALNI IZVJEŠTAJ

Centar za monitoring i istraživanje CeMI

Bulevar Josipa Broza 23 A, 81 000 Podgorica, Crna Gora

Email: info@cemi.org.me

www.cemi.org.me

Urednik izdanja:

Zlatko Vujović

Autori:

Zlatko Vujović

Teodora Gilić

Vladimir Simonović

Milica Zrnović

Maja Bjelić

Tiraž:

100

British Embassy
Podgorica

NAPOMENA: Mišljenja i stavovi izneseni u ovom izvještaju predstavljaju mišljenje autora i ne odražavaju nužno zvanične stavove Britanske ambasade Podgorica

I SAŽETAK ZAKLJUČAKA	8
II UVOD I IZRAZI ZAHVALNOSTI	11
III POLITIČKI KONTEKST	12
IV PRAVNI OKVIR I IZBORNI SISTEM	13
A. Pravni okvir	13
B. Izborni sistem	13
V IZBORNA ADMINISTRACIJA	15
A. Državna izborna komisija	15
B. Opštinske izborne komisije	16
C. Birački odbori	17
VI REGISTRACIJA IZBORNIH LISTA	18
VII REGISTRACIJA BIRAČA	19
A. Problem duplo upisanih birača	19
VIII IZBORNA KAMPANJA	21
IX UČEŠĆE ŽENA	22
X IZBORNI DAN	25
A. Sprovođenje izborne procedure	25
B. CeMI-jeve procjene izlaznosti i rezultata izbora	28
C. Zvanično proglašenje konačnih rezultata izbora	30
D. Komunikacija sa javnošću	31
XI MEDIJI	32
A. Tradicionalni i elektronski mediji	33
B. Društveni mediji	37
C. Izborna tišina	40
D. Plaćeni sadržaji	40
E. Strani uticaji	41
XII TEHNOLOGIJA ZA SPROVOĐENJE IZBORNIH AKTIVNOSTI	45
XIII MEĐUNARODNI I DOMAĆI POSMATRAČI	49
XI VPRIGOVORI I ŽALBE/USTAVNE INICIJATIVE	50
XV ZAKLJUČCI I PREPORUKE	51
ANEX - Obradeni podaci iz izvještaja posmatrača sa biračkih mjesta	58
Otvaranje biračkih mjesta	59
Proces glasanja.....	65
Zatvaranje i brojanje.....	73

Izborni dan je protekao uz prisustvo tenzija među političkim oponentima koji su učestvovali na lokalnim izborima, kao i velikog broja prijavljenih nepravilnosti ispred biračkih mjesta. Posmatrači CEMI-ja su zabilježili veliki broj nepravilnosti uz otežani pristup biračkim mjestima naročito u sjeverozapadnom dijelu opštine. Najveći broj nepravilnosti na biračkim mjestima, koje su CeMI-jevi posmatrači prijavili putem aplikacije “Fer izbori”, odnosi se na povredu tajnosti glasanja od strane birača i na neadekvatno ponašanje članova biračkih odbora glasnim prozivanjem imena i prezimena birača i korišćenjem mobilnih telefona na mjestu za glasanje. Sa druge strane, građani su uglavnom prijavljivali nepravilnosti koje su se događale ispred i u neposrednoj okolini biračkih mjesta, kao i incidente koje je naš tim na terenu provjeravao u svakom pojedinačnom slučaju.

Izbori su održani u prilično lošoj zdravstvenoj situaciji izazvanoj COVID-19 pandemijom. S tim u vezi, pripremljene mjere Ministarstva zdravlja, koje je obavijestilo „građane koji su upisani u birački spisak Opštine Nikšić, a borave u drugim mjestima, da će im putovanje biti omogućeno na osnovu obavještenja MUP-a o održavanju izbora“ mogle su da ugroze regularnost izbora i Ustavom zagaranatovanog prava glasa. CeMI je reagovao povodom navedenih mjera, te se zvanično obratio predsjedniku i potpredsjedniku Vlade Crne Gore i ministrima zdravlja i unutrašnjih poslova, sa prijedlogom za povlačenje planiranih mjera, kako bi se spriječile posljedice koje bi mogle ugroziti regularnost izbornog procesa. Pored toga, uvođenje mjera gdje se traži kao uslov za dozvolu kretanja posjedovanje ugovora o radu, sprječava ili ograničava kretanje posmatrača na izborni dan. Vlada Crne Gore i nadležne institucije su promptno reagovale povodom naših sugestija, što CeMI pozdravlja. Na ovaj način, spriječene su posljedice koje bi mogle ugroziti regularnost izbornog procesa, a biračima je omogućeno da iskoriste svoje biračko pravo.

Situacija sa COVID-19 pandemijom nije spriječila građane Nikšića da izađu na izbore i ostvare svoje biračko pravo. Izlaznost birača od 81,8%, iako manja nego tokom parlamentarnih izbora 2020. godine kada je iznosila 82,6%, ukazuje da su građani u sve većem broju zainteresovani za politička dešavanja kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou.

U izbornoj trci učestvovalo je šest izbornih lista. Registracija jedne izborne liste je odbijena zbog nedovoljnog broja potpisa birača podrške izbornoj listi. Za lokalne izbore u Nikšiću 2021. godine, ni jedna izborna lista nije registrovana na bazi manjinskih prava, odnosno kao manjinska izborna lista.

Uvidom u birački spisak, CeMI je utvrdio da JMBG blizu hiljadu birača sa pravom glasa u opštini Nikšić postoji i u biračkom spisku Republike Srbije, odnosno, da postoji isti broj duplo upisanih birača koji mogu biračko pravo koristiti u dvjema državama. Ovo otvara i pitanje zakonitosti dvojnog državljanstva za ta lica. Zakonska pretpostavka je ko ima biračko pravo u Crnoj Gori i Srbiji ima i njihova državljanstva. CeMI poziva MUP da pokrene postupke provjere i eventualnog oduzimanja državljanstva, odnosno brisanja iz biračkog spiska Crne Gore.

Nijesu zabilježeni prigovori na rad OIK-a dok su nepravilnosti u radu bile više tehničke prirode.

Birački odbori su radili pod pritiskom, naročito u prvom dijelu dana kada je većina birača izašla da glasa dok su odbori počinjali sa radom. Velika većina biračkih odbora je otvorila biračka mjesta na vrijeme, dok je samo par njih kasnilo usljed tehničkih problema, požara i drugih nepredviđenih okolnosti. Ozbiljniji problemi su nastali kada je došlo vrijeme da mobilni timovi idu u obilazak birača koji glasaju putem pisma. Zbog samog sastava biračkih odbora i statusa opozicionih partija na ovim izborima, bilo je teško napraviti dogovor ko ide u obilazak, kojim prevozom i gdje mobilna kutija treba da stoji. To je izazvalo sukobe između aktivista pojedinih političkih opcija, ali usljed blagovremenih reakcija pripadnika policije koji su se trudili da smiruju strasti i budu medijatori u sukobima, nije došlo do ozbiljnijih incidenata.

Proces otvaranja biračkih mjesta posmatrači CeMI-ja su ocijenili, na skali od 1 do 5, gdje 5 predstavlja maksimalnu ocjenu, sa prosječnom ocjenom 4.42, proces glasanja sa 4.27, dok je procedura zatvaranja biračkih mjesta i brojanja glasova ocijenjena prosječnom ocjenom 4.23.

Izborna kampanja počela je prije potvrđivanja izbornih lista, a može se reći da nije ni prestala poslije 30. avgusta 2020. godine. Online mediji, društvene mreže i tehnologije omogućile su strani uticaj na izborni proces u Nikšiću, posebno srpskih medija. Tokom kampanje za izbore u Nikšiću u Srbiji je objavljeno 4.730 tekstova o Crnoj Gori, a u više od hiljadu tekstova tema su bili sami izbori. Neki mediji su uveli posebne rubrike koje se bave samo izborima u Nikšiću, kao i TV emisije gdje zagovornici velikosrpske ideologije diskutuju na temu lokalnih izbora, kao recimo Happy TV program “Bitka za Nikšić”. Sa druge strane, tradicionalni mediji u Crnoj Gori su uglavnom izvještavali o svim političkim partijama bez diskriminacije.

Izborni proces je protekao i pod uticajem stranih aktera, posebno medija iz regiona koji su nerijetko izvještavali na neprofesionalan i neobjektivan način.

Analiza političke kampanje u online prostoru, evidentno ukazuje da pro-srpska i pro-ruska politička struja i dalje vodi mnogo bolju i organizovaniju kampanju na društvenim mrežama, kako je to bilo i tokom parlamentarnih izbora 2020. godine. Može se zaključiti da je već izgrađena mreža stranica, grupa, mim profila i drugih medija, koji su koordinisano djelovali tokom parlamentarnih izbora 2020. godine, baza koja se koristila i za lokalne izbore u Nikšiću.

Zloupotreba društvenih medija je takođe bila vidljiva tokom predizborne ćutnje. Naime, izborna tišina počela je u ponoć 13. marta i trajala do zatvaranja biračkih mjesta. U ovom periodu, broj objavljenih sadržaja od strane političkih partija na Facebook-u je **142**. Pojedinačno gledano, koalicija “Evropski tim za Nikšić” je imala **15** postova, “Za budućnost Nikšića” **37**, “Miodrag Daka Davidović – Narodni pokret” **8** postova, SDP “Srcem za Nikšić” **15** postova, “Crno na bijelo – Može Nikšić” **28** i “Mir je naša nacija – zaokruži slobodu” **39** postova. Na pomenute postove su ostvarene ukupno 90.774 Facebook interakcije, od čega je čak

82% samo od Demokratske Crne Gore i koalicije “Za budućnost Nikšića” (74.969 interakcija). Podaci upućuju da su sve partije bile aktivne na Facebook platformi tokom perioda izborne tišine i da su vršile samopredstavljavanje komunikacijom na društvenim mrežama. Partije su najviše komunicirale fotografijama (46,7%), videom (38,1%) i Facebook live-om (8,6%).

Kada je riječ o plaćenim sadržajima na Facebook-u, iako je većina partija imala sponzorisanu sadržaje koji su bili aktivni 13. marta, zbog zakonske neregulisanosti društvenih medija, oni ne predstavljaju kršenje predizborne ćutnje. Sa druge strane, organizovanje događaja koji je dio političke kampanje i koji se uživo prenosi putem društvenih mreža, jeste kršenje predizborne ćutnje. S toga, događaj koji je organizovao GP URA 13. marta i koji se uživo prenosio na društvenim mrežama predstavlja kršenje pravila oglašavanja tokom predizborne ćutnje.

Prethodni sastav opštinskog vijeća činilo je 20 žena od 41 odbornika (48,78%). Na šest izbornih lista za 2021. godinu ima ukupno 97 žena od 246 kandidata (39,43%). Dvije od šest izbornih lista imaju ženu za prvog kandidata na listi – koalicija „Evropski tim za Nikšić“ i koalicija „Crno na bijelo – Može Nikšić“ Kada je riječ o tijelima izborne administracije, predsjednik i zamjenik OIK-a su obojica muškarci, dok je sekretar žena. Dva od četiri člana stalnog sastava su žene. U biračkim odborima zastupljenost žena je većinska, mada u najvećem broju biračkih odbora funkciju predsjednika obavlja muškarac. Prema preliminarnim rezultatima lokalnih izbora u Nikšiću, u Opštinskom odboru ovog grada učestvovala je znatno manji procenat žena nego u prethodnom sazivu, odnosno 36,58%.

Nakon više od mjesec dana pregovora, vlast u Nikšiću formirana je između tri koalicije predvođene partijama koje drže vlast na državnom nivou: DF, Demokrate i URA. Mjesto predsjednika opštine pripalo je Marku Kovačeviću, nosiocu liste “Za budućnost Nikšića”.

II UVOD I IZRAZI ZAHVALNOSTI

Centar za monitoring i istraživanje CeMI je nevladina organizacija koja već više od 20 godina sprovodi monitoring izbora u Crnoj Gori, ali i u drugim državama kroz članstvo u Evropskoj mreži organizacija za monitoring izbora ENEMO. CeMI je realizacijom projekata građanskog nadgledanja izbora nastojao da doprinese demokratskim uslovima za održavanje transparentnih, slobodnih i poštenih izbora, kroz građansku kontrolu izbornog procesa na lokalnim izborima.

CeMI-jeva posmatračka misija je za nadgledanje izbornog procesa lokalnih izbora u Nikšiću 2021. godine akreditovala 181 posmatrača. Pored osnovnog ekspertskeg tima misije koji je bio zadužen za praćenje različitih segmenata izbornog procesa i sprovođenje građanskog nadgledanja izbora, CeMI je na terenu imao tim lokalnih koordinatora, kao i tim dugoročnih posmatrača, koji su bili zaduženi za podršku kratkoročnim posmatračima u Nikšiću.

Centar za monitoring i istraživanje CeMI želi da izrazi zahvalnost Britanskoj ambasadi Podgorica, koja je finansijski podržala projekat građanskog nadgledanja izbora i omogućila sprovođenje još jedne posmatračke misije. CeMI takođe želi da se zahvali svim predstavnicima izborne administracije, državnih organa, organa lokalne uprave i lokalne samouprave, političkih partija, medija i domaćih nevladinih organizacija sa kojima je uspostavljena saradnja na planu sprovođenja ove misije.

U okviru građanskog nadgledanja izbora, CeMI je realizovao niz aktivnosti. Praćenje poštovanja izbornog zakonodavstva odvijalo se kroz monitoring rada Opštinske izborne komisije Nikšić u odnosu na pravilnu primjenu Zakona o izboru odbornika i poslanika i Zakona o biračkom spisku. Posebna pažnja je posvećena praćenju predizborne kampanje od njenog raspisivanja 5. januara 2021. godine, praćenju rada i izvještavanja medija tokom predizborne kampanje i praćenju sistema elektronske identifikacije birača. CeMI je, takođe, izvršio uvid u centralni birački spisak.

CeMI je u toku izbornog dana imao punu pokrivenost, odnosno imali smo posmatrače na svim biračkim mjestima, koji su tokom cijelog izbornog dana izvještavali pravni tim i računarski centar o nepravilnostima na biračkim mjestima, kao i o procentu izlaznosti birača, a po završetku izbornog dana izvještavali su rezultatima samog glasanja.

Koristeći web i mobilnu aplikaciju “Fer izbori” koja je razvijena za potrebe nadgledanja Parlamentarnih izbora 2020. godine, a koja je za potrebe lokalnih izbora u Nikšiću unaprijeđena novim funkcionalnostima, kao i putem društvenih mreža, redovnih pres konferencija i direktnih linkova sa medijima, građani su imali priliku da prate prikupljene podatke uživo i da u svakom trenutku imaju uvid u projekcije izlaznosti, rezultata i uočenih nepravilnosti. CeMI je projekcije rezultata predstavio u toku izborne noći, a nakon izbornog dana predstavljen je Preliminarni izvještaj sa ključnim nalazima. U ovom Finalnom izvještaju, data je sveobuhvatna ocjena izbornog procesa, uz preporuke za unaprijeđenje izbornog zakonodavstva i njegovo usklađivanje sa međunarodnim standardima.

Izbori u Nikšiću su bili prvi lokalni izbori koji su se održali nakon parlamentarnih izbora 2020. godine, nakon kojih je uslijedila promjena vlasti na centralnom nivou, pa su posljedično sve strane željele da dokažu svoju moć. Činjenica je da su ovi izbori, bez obzira što su lokalni, bili indikator u kojem smjeru politika zbilja ide, odnosno da li će eventualno lošiji ili bolji rezultat nekih aktera, koji su na nacionalnom nivou vlast ili opozicija, uticati na to u kom smjeru idu.

Predizborna kampanja karakteristična je bilo po populističkim diskursima i porukama su se slale građanima, obično protiv oponentata, a ne toliko o stvarnim promjenama koje su Nikšiću potrebne. Nedostajao je dijalog, a politički oponenti nisu bili objektivni, niti su uzimali u obzir svaku pozadinu i stanovište, jednostavno su se ignorisali. Partijski programi su obično bili nejasni sa konačnim ciframa koje treba postići u različitim razvojnim parametrima, ali većina njih bez jasnog načina na koji će ti ciljevi biti ostvareni.

Na prethodnim lokalnim izborima koji su se održali 2017. godine u Nikšiću, učestvovala su samo dvije političke partije – Demokratska partija socijalista (DPS) i Socijaldemokrate (SD), dok su ostale partije bojkotovale izbore nakon što je 2016. godine opozicija odlučila da ne prizna izborne rezultate. Na izbore je izašlo 26.322 građana, odnosno 45% upisanih birača. DPS je osvojio 21.104 glasa, SD 2.324 glasa, te su ove dvije partije formirale vlast u Nikšiću.

Tokom lokalnih izbora 2021. godine ono što se dešavalo na nacionalnom, dešavalo se i na lokalnom nivou. Politička podjela između suverenističke i pro-srpske ideologije bila je mnogo vidljivija na lokalnom nivou. S tim u vezi, Srpska pravoslavna crkva se otvoreno uključila u političku kampanju, podržavajući koaliciju Alekse Bečića i Zdravka Krivokapića.

Sa druge strane na političkoj sceni važan je događaj bio i kongres DPS-a, tokom kojeg je zamijenjen određen broj pojedinaca koji izazivaju više negativnih nego pozitivnih reakcija kod birača i simpatizera. Imajući u vidu da je na ovim lokalnim izborima DPS individualno ostvario najbolji rezultat, može se zaključiti da je nakon parlamentarnih izbora 2020. godine došlo do blagog oporavka DPS-a kad se govori o poziciji birača, a što je dodatno poljuljalo poziciju trenutne vlasti na nacionalnom nivou.

IV PRAVNI OKVIR I IZBORNI SISTEM

A. Pravni okvir

Pravni okvir Ustav i Zakon o izboru odbornika i poslanika predstavljaju osnovne pravne propise kojima se uređuje način ostvarivanja biračkog prava i postupak organizacije izbora na svim nivoima u Crnoj Gori. Ne postoje zasebni propisi kojima se reguliše pitanje lokalnih izbora, već su regulisani kroz već navedene propise.

Ustav Crne Gore u čl.45 predviđa da državljanin Crne Gore koji je navršio 18 godina života i ima najmanje dvije godine prebivališta u Crnoj Gori ima pravo da bira i da bude biran. Biračko pravo se prema Ustavu ostvaruje na izborima. Zakonom o izboru odbornika i poslanika uređuje se način i postupak izbora odbornika u skupštinu opštine, gradske opštine, Glavnog grada i Prijestonice i poslanika u Skupštinu Crne Gore; organizacija, sastav i nadležnost organa za sprovođenje izbora; utvrđivanje rezultata glasanja i raspodjela mandata; zaštita biračkog prava i druga pitanja od značaja za organizaciju i sprovođenje izbora.

Pored Ustava i Zakona o izboru odbornika i poslanika, set zakona u oblasti izbornog zakonodavstva čine još i: Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, Zakon o biračkom spisku i Zakon o političkim partijama. Pored toga, od značaja su i zakoni iz oblasti radiodifuzije: Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore.

B. Izborni sistem

U Crnoj Gori je u upotrebi proporcionalni sistem partijskih lista. Kandidatske liste su zatvorene i blokirane bez mogućnosti preferencijalnog glasanja.

Shodno članu 39a Zakona o izboru odbornika i poslanika, svaka izborna lista mora da sadrži 30% kandidata manje zastupljenog pola, na način što će među svaka četiri kandidata na listi, biti zastupljena minimalno jedna žena.

Za alokaciju mandata političkim partijama koristi se D'Hondtova formula uz primjenu zakonskog izbornog cenzusa od 3%. U proces raspodjele mandata ovim metodom ulaze samo one liste koje pređu predviđeni izborni zakonski cenzus.

Izborna lista mora dobiti minimum 3% važećih glasova, koliko iznosi zakonski izborni cenzus u Crnoj Gori, kako bi učestvovala u raspodjeli mandata. Zakonski izborni cenzus je drugačije definisan za liste manjinskog naroda. Pravo pozitivne diskriminacije definisano članom 94 stav 2 tačka 1 koriste izborne liste pripadnika određenog - istog manjinskog naroda, odnosno određene - iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva u izornoj jedinici, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva.

Na lokalnom nivou, odnosno za izbor odbornika manjinske liste, u slučaju da ni jedna od njih ne ispuni uslov zakonskog izbornog cenzusa od 3%, stiču pravo na učešće u raspodjeli mandata pojedinačno, sa dobijenim brojem važećih glasova, odnosno na njih se neće primjenjivati zakonski cenzus, nego će se direktno kvalifikovati u proces raspodjele mandata primjenom D'Hondtove formule.

V IZBORNA ADMINISTRACIJA

Struktura organa izborne administracije u Crnoj Gori je trostepena. Centralni organ izborne administracije je Državna izborna komisija (u daljem tekstu: DIK). Na lokalnom nivou nalaze se opštinske izborne komisije (u daljem tekstu: OIK), a na nivou biračkih mjesta su birački odbori (u daljem tekstu: BO). Sve odluke ovih organa moraju biti donesene većinom od ukupnog broja članova na svakom od nivoa izborne administracije. S obzirom da opunomoćeni predstavnici političkih subjekata imaju jednako pravo glasa koje stižu 20 dana prije dana određenog za održavanje izbora, i oni se ubrajaju u ukupan broj članova.

Kada su u pitanju lokalni izbori, važno je napomenuti da OIK ima funkciju administratora izbornog procesa u opštini u kojoj se održavaju izbori, dok Državna izborna komisija postupa po prigovorima na rad OIK-a kao drugostepeni organ.

Rad izborne administracije u posljednjoj fazi izbornog procesa je u najvećem dijelu karakterisalo sprovođenje izbornih radnji u skladu sa zakonom. Organi izborne administracije su uglavnom svoje zadatke adekvatno obavljali. Bilo je nekoliko slučajeva u kojima birački odbori nijesu razumjeli dovoljno dobro svoja prava i obaveze, ali je OIK držao kontrolu nad biračkim odborima, i brzim reakcijama rješavao je probleme koji su nastajali tokom izbornog dana. Nakon zatvaranja biračkih mjesta proces brojanja glasova je tekao bez većih problema. OIK je efikasno obavljao svoje dužnosti obrađujući biračka mjesta na organizovan i efikasan način.

A. Državna izborna komisija

Sastav DIK-a čine predsjednik, sekretar i devet članova u stalnom sastavu, i po jedan opunomoćeni predstavnik podnosioca izborne liste u proširenom sastavu. Prema Zakonu o izboru odbornika i poslanika, predsjednika DIK-a imenuje Skupština, na prijedlog radnog tijela Skupštine nadležnog za izbor i imenovanja, nakon prethodno sprovedenog javnog konkursa. Četiri člana stalnog sastava se imenuju na prijedlog parlamentarne većine, a četiri, od kojih jedan vrši funkciju sekretara, na prijedlog parlamentarne opozicije. Jedan član stalnog sastava imenuje se i kao predstavnik političke partije, odnosno podnosioca izborne liste za autentičnu zastupljenost pripadnika manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, koja je na prethodnim izborima dobila najveći broj glasova, a njen/gov zamjenik treba da bude pripadnik nekog drugog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice. Jednog člana stalnog sastava DIK-a imenuje Skupština, na prijedlog radnog tijela Skupštine nadležnog za izbor i imenovanja nakon prethodno sprovedenog javnog konkursa, iz reda predstavnika civilnog društva, nevladinog sektora i univerziteta, koji je stručan za pitanja izbornog zakonodavstva.

DIK nije nadležan za sprovođenje lokalnih izbora, već ima ulogu drugostepenog

organa u upravnom postupku, u slučaju odbijanja prigovora od strane opštinske izborne komisije, odnosno DIK-u se podnosi prigovor protiv odluke, radnje ili propusta OIK-a.¹

B. Opštinska izborna komisija

Sprovođenje lokalnih izbora je u nadležnosti OIK-a. Ovaj organ je sastavljen od predsjednika i četiri člana, kao i po jednog opunomoćenog predstavnika podnosioca izbornih lista. Kada je riječ o lokalnim izborima, OIK je nadležan da: se stara o zakonitom sprovođenju izbora; organizuje tehničke pripreme za sprovođenje izbora; određuje biračka mjesta za izbor odbornika i poslanika; obrazuje biračke odbore i imenuje predsjednika i članove biračkih odbora za izbor odbornika i poslanika i organizuje njihovu edukaciju (obuku) o procedurama za rad biračkog odbora; utvrđuje broj glasačkih listića za pojedina biračka mjesta, ovjerava ih i zajedno sa ovjerenim izvodom iz biračkog spiska zapisnički ih predaje biračkim odborima; ocjenjuje da li su izborne liste za izbor odbornika sastavljene i podnešene u skladu sa ovim zakonom; potvrđuje i proglašava izborne liste za izbor odbornika; javno objavljuje broj birača u opštini i po biračkim mjestima; utvrđuje rezultate izbora odbornika, kao i broj glasova za svaku izbornu listu i utvrđuje broj mandata koji pripada svakoj izornoj listi za izbor odbornika; izdaje uvjerenje izabranom odborniku; javno objavljuje rezultate za izbor odbornika; podnosi izvještaj skupštini opštine o rezultatima za izbor odbornika i o popuni upražnjenih odborničkih mjesta; dostavlja podatke o izborima za odbornike organima nadležnim za prikupljanje i obradu statističkih podataka.

Prema članu 24 Zakona o izboru odbornika i poslanika, opštinsku izbornu komisiju u stalnom sastavu imenuje skupština opštine, na predlog radnog tijela skupštine opštine nadležnog za izbor i imenovanja, iz reda kandidata koje predlože političke partije, odnosno koalicione izborne liste, odnosno grupe birača koje imaju odbornike u skupštini opštine. S obzirom da su opozicione partije bojkotovale prethodne lokalne izbore u ovoj opštini, članovi stalnog sastava OIK-a su isključivo iz redova DPS-a i SD-a, kao jedine dvije političke opcije koje su učestvovala na lokalnim izborima u Nikšiću 2017. godine.

OIK Nikšić je tokom čitave predizborne kampanje bio izuzetno kooperativan prema posmatračima CeMI-ja te profesionalno obavljao sve svoje zadatke. Važno je istaći da je predsjednik OIK Nikšić nekadašnji predsjednik Osnovnog suda u Nikšiću. Nivo stručnosti predsjednika OIK-a nesumnjivo doprinosi većem stepenu profesionalnosti u radu ovog organa. Jedna od dugogodišnjih preporuka CeMI-ja je upravo djelimična profesionalizacija opštinskih izbornih komisija, imajući u vidu činjenicu da je u prethodnim izbornim ciklusima najviše nepravilnosti zabilježeno upravo na nivou opštinskih izbornih komisija.

Kao i na parlamentarnim izborima 2020. godine, štampanje glasačkih listića povjereno je Merkator International d.o.o. Bijelo Polje. Štampanje listića je obavljeno

¹Član 108 stav 2 Zakona o izboru odbornika i poslanika

5. marta 2021. godine, a odštampano je 60.597 glasačkih listića, na B-5 formatu, na 120-gramskom papiru roze boje sa vodenim žigom.

C. Birački odbori

Za održavanje ovih izbora konstituisan je 141 birački odbor, od toga 138 u opštini Nikšić i tri na posebnim biračkim mjestima.

S obzirom na prethodno navedenu činjenicu bojkota prethodnih lokalnih izbora, svi članovi biračkih odbora su iz redova DPS-a i SD-a. Od ukupnog broja članova, 88 predsjednika i zamjenika je iz DPS-a, a 50 iz SD-a. Na svih 138 biračkih mjesta, DPS je imao tri člana i tri zamjenika biračkog odbora, dok je SD imao po jednog člana i po jednog zamjenika člana na svakom biračkom mjestu. Ostale izborne liste su imenovale opunomoćene predstavnike, a imale su i posmatrače na biračkim mjestima.

Predsjednik Crne Gore Milo Đukanović donio je Odluku o raspisivanju lokalnih izbora u Nikšiću 5. januara 2021. godine. Prema odluci OIK Nikšić od 08.01.2021. godine,² najmanji broj potpisa birača podrške izbornoj listi za izbor odbornika u Skupštini opštine Nikšić iznosi 468 birača, imajući u vidu da je na parlamentarnim izborima održanim 30.08.2020. godine bilo upisano 58.440 birača, a u skladu sa članom 43 stav 1 Zakona o izboru odbornika i poslanika, izborna lista za izbor odbornika može biti utvrđena ako je svojim potpisima podrži najmanje 0,8% birača od broja birača u izbornoj jedinici.

Registracija izbornih lista je uglavnom proticala u skladu sa Zakonom o izboru odbornika i poslanika. Usamljeni primjer je izborna lista GG „GRADE MOJ“, koja je odbijena nakon što je utvrđeno da ne ispunjava uslove iz člana 43 Zakona o izboru odbornika i poslanika. Naime, podnosilac izborne liste nije postupio po Zaključku o otklanjanju nedostataka izborne liste od 17.02.2021. godine, tako što nije dostavio dovoljan broj potpisa birača podrške izbornoj listi. Provjerom od strane OIK-a je utvrđeno da jedan broj birača koji su dali podršku ovoj listi nema prebivalište na području opštine Nikšić, a jedan broj je svojim potpisom podržao drugu izbornu listu.³

Na lokalnim izborima u Nikšiću učestvovalo je šest izbornih lista:

1. EVROPSKI TIM ZA NIKŠIĆ! (DPS - DEMOKRATSKA PARTIJA SOCIJALISTA CRNE GORE, SD - SOCIJALDEMOKRATE CRNE GORE, LPCG - LIBERALNA PARTIJA CRNE GORE - PATRIOTSKO KOMITSKI SAVEZ)
2. MIODRAG DAKA DAVIDOVIĆ - NARODNI POKRET
3. SDP – SRCEM ZA NIKŠIĆ!
4. ЗА БУДУЋНОСТ НИКШИЋА – ДЕМОКРАТСКИ ФРОНТ, Социјалистичка народна партија Црне Горе, Група бирача За живот Никшића, Уједињена Црна Гора, Радничка партија, Југословенска комунистичка партија Црне Горе, Српска радикална странка, Социјалисти Црне Горе, Странка пензионера инвалида и социјалне правде Црне Горе
5. dr Dritan Abazović - Crno na bijelo - Може Никшић, Грађански pokret Ujedinjena reformska akcija URA i nestranačke ličnosti
6. MR MOMO KOPRIVICA - MIR JE NAŠA NACIJA - DEMOKRATE - NE DAMO NIKŠIĆ - DEMOS - PARTIJA PENZIONERA, INVALIDA I RESTITUCIJE - PLENUM 083 - ZAOKRUŽI SLOBODU

Tokom izbornog procesa u Nikšiću nije bilo izbornih lista koje su nastupile kao manjinske, odnosno manjinske izborne liste.

² <https://niksic.dik.co.me/wp-content/uploads/sites/19/2021/01/Odluka-1.jpg>

³ <https://niksic.dik.co.me/wp-content/uploads/sites/19/2021/02/Rje%C5%A1enje-o-odbijanju-izborne-liste.pdf>

VII REGISTRACIJA BIRAČA

Ministarstvo unutrašnjih poslova je, u skladu sa članom 17 Zakona o biračkom spisku, 4. marta 2021. godine objavilo numerički tabelarni prikaz podataka o promjenama nastalim u zaključenom biračkom spisku u opštini Nikšić, u odnosu na birački spisak po kome su održani prethodni izbori u ovoj opštini.⁴ Prema podacima MUP-a, pravo glasa na lokalnim izborima u Nikšiću imalo je 58.833 birača, odnosno 393 više nego na parlamentarnim izborima održanim 30. avgusta prošle godine. Broj novoupisanih birača je 610. Od tog broja 577 birača je steklo biračko pravo punoljetstvom, 19 prijavom prebivališta, a 14 prijemom u crnogorsko državljanstvo. Iz biračkog spiska izbrisano je 557 birača, i to: 550 zbog činjenice smrti, šest zbog gubitka crnogorskog državljanstva i jedno lice zbog odjave prebivališta van Crne Gore. Unosom broja lične karte ili putne isprave, birači mogu izvršiti uvid u birački spisak direktno preko internet portala www.biraci.me, i informisati se da li su u biračkom spisku i na kojem biračkom mjestu glasaju.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je 28. januara 2021. godine donijelo odluku o obrazovanju Savjeta za kontrolu biračkog spiska. Takođe, Ministarstvo unutrašnjih poslova je donijelo odluku od formiranju Savjeta za transparentnost Ministarstva unutrašnjih poslova. Jedan od članova ovog savjeta je i CeMI-jev predstavnik. Zadatak oba tijela je između ostalog i sagledavanje potreba i doprinos unaprjeđenju stanja u oblasti biračkog spiska, kao jednog od ključnih segmenata izbornog procesa, a koji je u kontinuitetu, kroz preporuke OEBS-a i ODIHR-a prepoznat kao kamen spoticanja.

Kao i u prethodnim izbornim procesima, pitanje biračkog spiska je jedna od ključnih tema kojoj se u javnosti posvećuje velika pažnja. Shodno tome, u predizbornom periodu, u medijima je objavljena informacija da se u biračkom spisku za lokalne izbore u Nikšiću nalazi 954 lica sa pravom glasa u Srbiji. CeMI je od portala Standard zatražio i dobio spisak ovih lica, kako bi izvršili kontrolu istih, imajući u vidu da je CeMI u stanju da izvrši uvid u birački spisak na osnovu prava iz člana 21 Zakona o biračkom spisku, kojim je Ministarstvo unutrašnjih poslova dužno da opštinskoj izbornoj komisiji za birački spisak opštine, parlamentarnoj stranci, podnosiocu potvrđene izborne liste, i **nevladinoj organizaciji** kojoj je od strane nadležnog organa izdato ovlaštenje za praćenje izbora, na njihov zahtjev, u roku od 48 časova od dana prijema zahtjeva, elektronskim putem omogući uvid u birački spisak, kao i u promjene koje su u njemu izvršene.

A. Problem duplo upisanih birača

Pažljivim uvidom u podatke koje nam je Standard dostavio, utvrdili smo da se na spisku nalazi 969 lica, odnosno nešto više od broja koji je objavljen u medijima. S obzirom da spisak lica koja su navodno upisana u birački spisak Srbije ne sadrži JMBG ovih lica, već samo datum rođenja, prvenstveno je bilo potrebno doći do njihovog matičnog broja, što je moguće uraditi uvidom u birački spisak. Kada se matični broj ovih lica ukuca na web stranicu <https://upit.birackispisak.gov.rs/> dobija se nepotpuna informacija, odnosno biračko mjesto u Srbiji na koje je upisana osoba sa

⁴<https://mup.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=428459&rType=2>

УПИТ У ЈЕДИНСТВЕНИ БИРАЧКИ СПИСАК

ЈМБГ:

ПОНОВИТИ ТЕКСТ СА СЛИКЕ:

Претражи

Бирачко место на председничким / парламентарним изборима:
37, ШКОЛСКА ЗГРАДА СТРУЧНИХ ШКОЛА, СВРЉИШКА БР.1, БЕОГРАД-ПАЛИЛУЛА

Бирачко место на локалним / покрајинским изборима:
37, ШКОЛСКА ЗГРАДА СТРУЧНИХ ШКОЛА, СВРЉИШКА БР.1, БЕОГРАД-ПАЛИЛУЛА

ovim matičnim brojem, ali bez imena i prezimena. Na primjer, jedna od osoba koje je portal Standard imenovao kao lice koje je možda upisano u birački spisak Srbije, je savjetnica premijera i rukovoditeljka Službe za odnose sa javnošću Andrijana Đordan.

Uvidom u birački spisak Crne Gore i provjerom JMBG-a na gore pomenutoj internet stranici,⁵ može se dobiti informacija da je osoba sa istim matičnim brojem upisana u Srbiji na biračkom mjestu 37, Školska zgrada Stručnih škola, Svrljiška br. 1, Beograd, Palilula. Sa druge strane, provjerom JMBG neke druge osobe koja se ne nalazi na dostavljenom spisku, kao što su na primjer zaposleni u CeMI-ju, dobija se informacija da nema podataka za traženi JMBG.

Od 969 lica sa dostavljenog spiska za koje smo vršili provjeru, za osam lica nijesu postojali podaci, odnosno tri lica nijesu bila upisana u našem biračkom spisku, pa nije bilo moguće, niti postoji potreba provjeravanja njihovog statusa u biračkom spisku druge države, a za pet lica koja su upisana u birački spisak Crne Gore nije bilo podataka u biračkom spisku Srbije. U najvećem broju slučajeva, rezultati pretrage putem JMBG-a dali su pozitivan rezultat, odnosno 961 lice koje je upisano u birački spisak Crne Gore ima JMBG za koji postoji adresa i broj biračkog mjesta u Srbiji. Najstarija osoba upisana u birački spisak, a čiji matični broj se nalazi i u biračkom spisku Srbije, rođena je 1930. godine, za vrijeme Kraljevine Jugoslavije, a najmlađa 2002. godine, u Državnoj zajednici Srbije i Crne Gore. Moramo imati u vidu da su sva lica na ovom spisku rođena u periodu kada su Crna Gora i Srbija bile u zajednici. Jedinствени matični broj građanina je, kako sam naziv kaže - jedinstven, i ne postoji razlog zbog kojeg bi došlo do njegove promjene nakon sticanja nezavisnosti.

Na bazi gore iznesenog smatramo da ne manje od 961 lica koja su upisana u biračkom spisku za opštinu Nikšić, upisana su i u birački spisak Republike Srbije, odnosno imaju duplo prebivalište, što predstavlja kršenje zakona.

Rezultati uvida u birački spisak otvaraju i pitanje zakonitosti dvojnog državljanstva za ta lica. Zakonska pretpostavka je ko ima biračko pravo u Crnoj Gori i Srbiji ima i njihova državljanstva.

⁵Nakon što je CeMI sproveo kontrolu biračkog spiska za predstojeće lokalne izbore u Herceg Novom i došao do podatka da je 1.974 birača iz te opštine upisano i u Srbiji, funkcionalnost internet stranice upit.birackispisak.gov.rs je izmijenjena na način da je osim JMBG-a birača potrebno unijeti i broj lične karte, čime je onemogućena dalja provjera. MUP je u međuvremenu pokrenuo postupak gubitka crnogorskog državljanstva za 2.108 duplo upisanih birača.

VIII IZBORNA KAMPANJA

Izborna kampanja za lokalne izbore u Nikšiću 2021. godine počela je i prije potvrđivanja izbornih lista, dok se u završnoj fazi intenzivirala, te su politički subjekti pred same izbore koristili gotovo sve tehnike promovisanja svojih predizbornih programa: audio-vizuelni marketing, online kampanje, bilborde, dijeljenje propagandnog materijala, kontakt sa biračima na terenu i kroz kampanju vrata-do-vrata.

Izborna kampanja je bila dosta raznolika, počevši od političkih partija koje su vodile kampanju u skladu sa trenutnim izazovima i zdravstvenom situacijom u zemlji (SDP) ne organizujući skupove, susrete, čak ni pres konferencije, do onih koje nijesu svoje kampanje prilagodile trenutnim mjerama pandemije. Pa su tako organizovane kućne posjete simpatizera, masovne kampanje na ulicama, karavani, odnosno vožnje kroz grad i prigradska naselja sa brendiranim automobilima.

Tokom izborne trke bila je evidentna i funkcionerska kampanja i često pojavljivanje funkcionera iz drugih opština u Nikšiću, između ostalog predsjednika Skupštine Crne Gore, potpredsjednika Vlade, kao i u nešto manje otvorenom formatu i predsjednika Vlade Crne Gore, te dijela njenih ministara. Kada se radi o zloupotrebi državnih resursa, bitno je pomenuti i slučaj kada je predsjednik Opštine Budva primio, u toku radnog vremena u službenim prostorijama, i medijski predstavio posjetu nosioca izborne liste koalicije “Za budućnost Nikšića” koja je predstavljala dio predizborne kampanje ove koalicije.

Međutim, izborna kampanja se u najvećem dijelu i najagresivnije odvijala u online prostoru, sa akcentom na Facebook, Instagram i YouTube kanale, što je jednim dijelom uslovljeno i COVID-19 situacijom, a što su politički subjekti više-manje vješto iskoristili.

Imajući u vidu generalnu predizbornu atmosferu koja je odisala tenzijama, CeMI pozdravlja odluku Ministarstva unutrašnjih poslova za formiranje Operativnog tima za kontrolu izbornog procesa u Nikšiću, ali smatra da je trebalo izbjeći da na čelu ovog tima bude visoki funkcioner političke partije URA, Rade Milošević, nekadašnji predsjednik opštinskog odbora ove partije u ovom gradu. Smatramo da tako važnu funkciju ne bi trebalo da obavlja stranačka ličnost, naročito ako imamo u vidu da se partija kojoj pripada takmičila na ovim izborima.

Učešće žena u Opštinskom odboru Nikšića prije lokalnih izbora 2021. godine iznosilo je 48,78%. Ukupan broj kandidata/kinja na izbornim listama bio je 246. Od tog broja 97 (39,43%) su žene. Sve izborne liste ispoštovale su odredbu člana 39a Zakona o izboru odbornika i poslanika koja predviđa da, u cilju ostvarivanja principa rodne ravnopravnosti, na izbornoj listi bude najmanje 30% kandidata/kinja manje zastupljenog pola, i da se na izbornoj listi među svaka četiri kandidata prema redosljedu na listi (prva četiri mjesta, druga četiri mjesta i tako do kraja liste) nađe najmanje po jedan kandidat pripadnik/ca manje zastupljenog pola.

Tabela 1: Broj žena na izbornim listama za lokalne izbore u Nikšiću 2021

Izborna lista	Broj kandidata	Broj žena
Koalicija "EVROPSKI TIM ZA NIKŠIĆ!"	41	16
SDP – SRCEM ZA NIKŠIĆ!	41	16
Koalicija "Crno na bijelo – Može Nikšić"	41	18
MIODRAG DAKA DAVIDOVIĆ – NARODNI POKRET	41	19
Koalicija "MIR JE NAŠA NACIJA – ZAOKRUŽI SLOBODU"	41	14
Koalicija "ЗА БУДУЋНОСТ НИКШИЋА"	41	14
UKUPNO	246	97

Na dvije izborne liste, koalicija „Evropski tim za Nikšić” i koalicija „Crno na Bijelo – Može Nikšić”, nosilac liste je žena. Na izbornoj listi „Za budućnost Nikšića“ ne nalazi se nijedna žena na nekoj od prve četiri pozicije.

Grafik 1: Učešće žena među kandidatima/kinjama za odbornike/ce

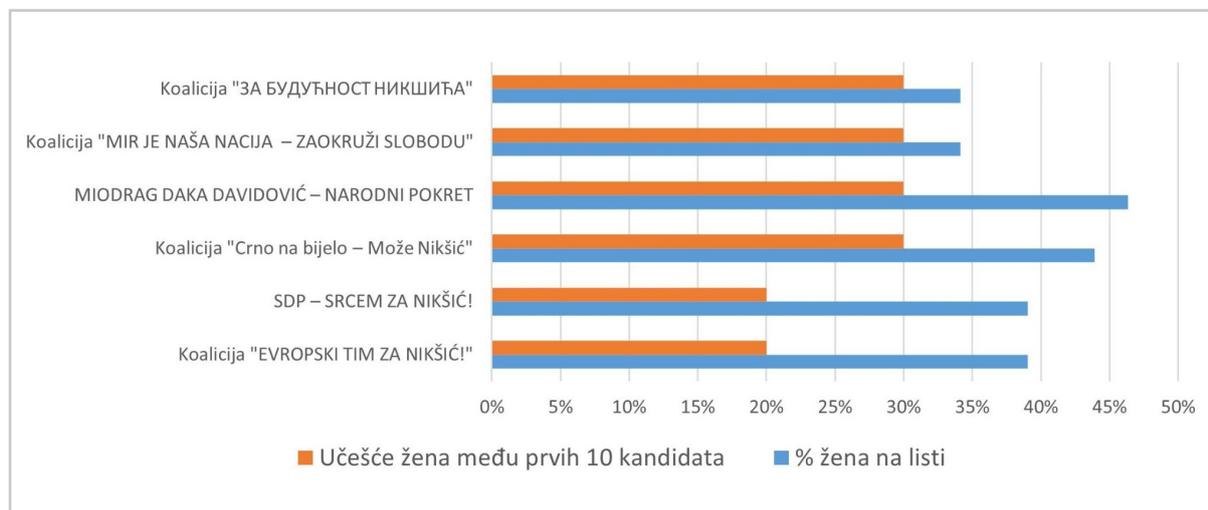

Tabela 2: Učešće žena na izbornim listama

Izborna lista	Br. kandidata	Br. žena	% žena na listi	Među prvih 10 kandidata	Između 11-20 mjesta	Između 21-31 mjesta	Između 31-40 mjesta	41 mjesto
Koalicija "EVROPSKI TIM ZA NIKŠIĆ!"	41	16	39,02%	20%	60%	20%	50%	DA
SDP – SRCEM ZA NIKŠIĆ!	41	16	39,02%	20%	30%	30%	80%	NE
Koalicija "Crno na bijelo – Može Nikšić"	41	18	43,90%	30%	40%	50%	50%	DA
MIODRAG DAKA DAVIDOVIĆ – NARODNI POKRET	41	19	46,34%	30%	30%	50%	80%	NE
Koalicija "MIR JE NAŠA NACIJA – ZAOKRUŽI SLOBODU"	41	14	34,15%	30%	40%	40%	30%	NE
Koalicija "ЗА БУДУЋНОСТ НИКШИЋА"	41	14	34,15%	30%	30%	30%	60%	NE

Grafik 2: Pozicija prve kandidatkinje na pojedinačnoj listi

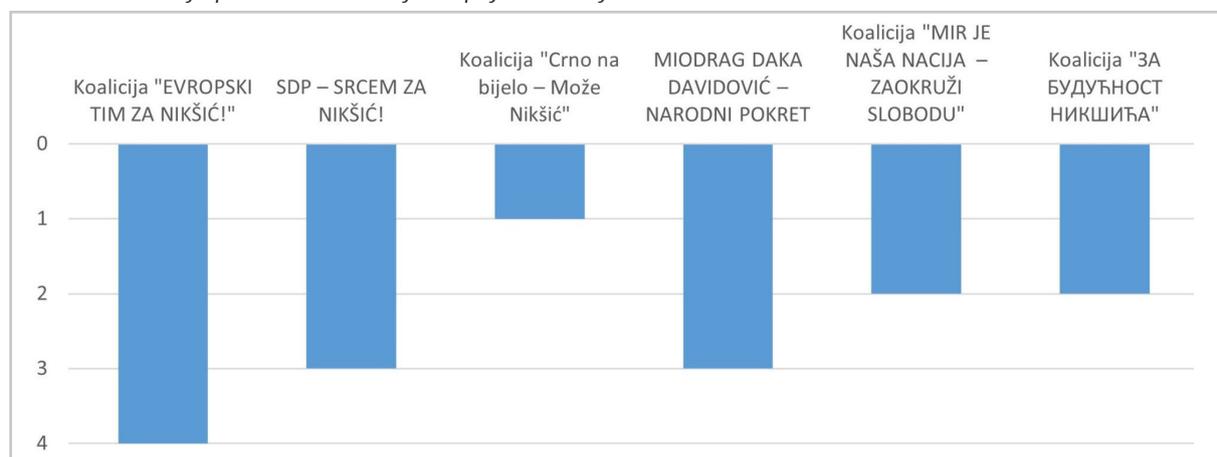

Tabela 3: Raspored žena na izornoj listi prema poziciji u klasterima po 4 mjesta (redno gledano, cijela lista)

Izborna lista	Br. žena	Prva od 4	%	Druga od 4	%	Treća od 4	%	Četvrta od 4	%
Koalicija "EVROPSKI TIM ZA NIKŠIĆ!"	16	4	25,00%	2	12,50%	3	18,75%	7	43,75%
MIODRAG DAKA DAVIDOVIĆ – NARODNI POKRET	19	4	21,05%	4	21,05%	6	31,58%	5	26,32%
SDP – SRCEM ZA NIKŠIĆ!	16	3	18,75%	2	12,50%	4	25,00%	7	43,75%
Koalicija "ЗА БУДУЋНОСТ НИКШИЋА"	14	0	0,00%	5	35,71%	5	35,71%	4	28,57%
Koalicija "Crno na bijelo – Može Nikšić"	18	5	27,78%	5	27,78%	5	27,78%	3	16,67%
Koalicija "MIR JE NAŠA NACIJA – ZAOKRUŽI SLOBODU"	14	5	35,71%	2	14,29%	5	35,71%	2	14,29%
UKUPNO	97	21	21,65%	20	20,62%	28	28,87%	28	28,87%

Kao što se može vidjeti, žene su u većem broj raspoređivane na svako treće i svako četvrto mjesto na izbornoj listi, odnosno na ove dvije pozicije raspoređivane su u 57,74% slučajeva.

Prema rezultatima lokalnih izbora u Nikšiću, u Opštinskom odboru ovog grada učestvovala je 15 žena, odnosno 36,58%, što je 12,2% manje od učešća žena u opštinskom odboru Nikšića prije izbora. Broj odborničkih mjesta koja su pripala ženama na izbornim listama iznosi: koalicija “EVROPSKI TIM ZA NIKŠIĆ!” - **8**, koalicija “Crno na bijelo – Može Nikšić” - **1**, koalicija “MIR JE NAŠA NACIJA – ZAOKRUŽI SLOBODU” - **3** i koalicija “ЗА БУДУЋНОСТ НИКШИЋА” - **3**.

Praćenje izbornog dana realizovano je kroz četiri grupe aktivnosti:

- 1. Praćenje realizacije izbornih procedura na biračkim mjestima** – otvaranje, glasanje, zatvaranje biračkih mjesta i brojanje glasova i neprestana komunikacija posmatrača sa operaterima i pravnim centrom u cilju prikupljanja podataka o izlaznosti i nepravilnostima u toku izbornog dana;
- 2. Paralelno prebrojavanje glasova (PVT)** na osnovu rezultata sa svih biračkih mjesta koje su prikupili kratkoročni posmatrači i mobilni timovi koji su u toku dana obilazili po više biračkih mjesta i nadgledali rad opštinske izborne komisije u toku tabulacije rezultata;
- 3. Praćenje rada opštinske izborne komisije;**
- 4. Odnosi sa medijima i javnošću:** podaci o izlaznosti i nepravilnostima u toku izbornog dana saopštavani su putem društvenih mreža, a informacije su takođe objavljivane na brojnim internet portalima. Samo jedan tekst o rezultatima izbora, gdje je u naslovu naveden CeMI na portalu Vijesti pročitao je ne manje od 493.259 posjetilaca što govori o velikom interesovanju za ove izbore i rad CeMI-ja. CeMI je u izornoj noći, nakon zatvaranja biračkih mjesta održao četiri pres konferencije na kojima je predstavio trendove glasanja i projekcije izbornih rezultata. Pres konferencije su održane u 20:30h, 21:00h, 22:00h i 23:15h. O izlaznosti, CeMI je obavještavao građane u vremenskim razmacima, i to u: 9:00h, 11:00h, 13:00h, 17:00h i 19:00h.

A. Sprovođenje izborne procedure

CeMI je, kao i na parlamentarnim izborima održanim 2020. godine, uspostavio servis “Fer izbori” za praćenje nepravilnosti, i na taj način smo omogućili, ne samo našim posmatračima već i građanima, biračima, da u realnom vremenu prijave nepravilnosti i povrede biračkih prava koje uoče, direktno Pravnom timu CeMI-ja zaduženom za prikupljanje i obradu pristiglih nepravilnosti. Aplikacija “Fer izbori” bila je dostupna na svim većim platformama, odnosno kao Android i iOS aplikacija, ali i kao internet portal. Osim aplikacije, bile su dostupne dvije telefonske linije za direktnu komunikaciju sa Pravnim timom, koji je, osim prijave nepravilnosti, zainteresovanim biračima pružao pravnu pomoć.

CeMI je u toku izbornog dana primio 92 prijave, i pružio građanima 14 pravnih savjeta, koji su se uglavnom odnosili na proceduru glasanja putem pisma. Od ukupnog broja podnijetih prijava putem servisa “Fer izbori”, građani su podnijeli 24 (26%), dok su CeMI-jevi posmatrači podnijeli 68 (74%) prijava.

Uporedosaobrađivanjempristiglihnepravilnosti, Pravni tim CeMI-ja je kroz web portal i aplikaciju “Fer izbori” crnogorskoj javnosti učinio dostupnim najkarakterističnije nepravilnosti, i na taj način je doprinio transparentnosti izbornog procesa. Osim doprinosa transparentnosti procesa i informativnog karaktera, redovno izvještavanje o različitim oblicima pristiglih nepravilnosti ima edukativan karakter i podstiče građane da, nakon što se upoznaju sa različitim oblicima nepravilnosti, iste ili slične i sami prijave.

Izborni dan su obilježile, kako nepravilnosti unutar samog biračkog mjesta, tako i incidenti ispred biračkih mjesta, uglavnom između grupa neidentifikovanih lica na nekoliko lokacija u gradu, ali u konačnome iste nijesu dovele u pitanje regularnost izbora.

Kada govorimo o nepravilnostima na biračkom mjestu, one su se uglavnom pojavljivale u sličnoj formi na većini biračkih mjesta na kojima su zabilježene. Pozitivno iznenađuje podatak da, za razliku od parlamentarnih izbora održanih prije samo pola godine, nije prijavljen veliki broj nepravilnosti u vezi sa nepoštovanjem mjera za sprječavanje širenja COVID-19 virusa.

Sve nepravilnosti koje su registrovali posmatrači CeMI-ja u toku izbornog dana, mogu se grupisati u sljedeće kategorije:

a. Primjeri nepravilnosti prilikom sprovođenja izbornih procedura. Ove nepravilnosti su se odnosile na:

§ ***Povrede procedure tajnosti glasanja*** kroz javno izjašnjavanje birača o opciji za koju su glasali, fotografisanje glasačkih listića od strane birača, prihvatanje otvorenih glasačkih listića od strane biračkih odbora i glasno prozivanje imena i prezimena birača od strane članova biračkog odbora, u najvećem procentu su činile prijavljene nepravilnosti u toku izbornog dana. Registrovano je ukupno **23** prijave za povredu procedure tajnosti glasanja. U tom smislu, najčešća povreda ovog tipa odnosi se na fotografisanje glasačkog listića od strane birača, što je istovremeno i u suprotnosti sa članom 71a Zakona o izboru odbornika i poslanika, kojim se propisuje zabrana upotrebe elektronskih uređaja za telekomunikaciju u mjestu za glasanje. Registrovano je ukupno sedam (**7**) ovakvih slučajeva na tri biračka mjesta: 33, 60 i 63. Važno je napomenuti da su među ovim slučajevima registrovane dvije situacije u kojima je više članova iste porodice fotografisalo svoje glasačke listiće. Do javnog glasanja došlo je na biračkim mjestima: 6, 47, 69, 92, 120 i 131, odnosno na svakom od ovih biračkih mjesta registrovan je po jedan slučaj javnog objavljivanja opcije za koju je birač glasao. Nepresavijeni ili pogrešno savijeni glasački listić je kao nepravilnost registrovana u pet (**5**) slučajeva, na biračkim mjestima 49, 54 i 124. U šest (**6**) slučajeva je došlo do glasnog prozivanja imena i prezimena birača od strane biračkog odbora, i to na biračkim mjestima 4, 36, 44, 100 i 124.

§ ***Nepoštovanje mjera za sprječavanje širenja COVID-19 virusa*** na način što je u pet (**5**) slučajeva registrovano nepoštovanje ovih mjera. Naime, registrovano je da birači i članovi biračkog odbora ne nose, odnosno nepravilno nose maske, članovi biračkog odbora ne reaguju na birače koji na biračko mjesto dolaze bez maske, ne upotrebljava se sredstvo za dezinfekciju, i biračko mjesto nije dovoljno veliko da bi se omogućilo poštovanje propisane distance od dva metra između svih lica. Do ovih nepravilnosti došlo je na biračkim mjestima 4, 73, 101, 128 i 132.

b. Neadekvatno ponašanje predstavnika organa izborne administracije registrovano je u radu biračkih odbora, kojim je prekršen čl. 71a Zakona o izboru odbornika i poslanika, prema kojem je zabranjena upotreba elektronskih uređaja za komunikaciju u prostoriji za glasanje i čl. 81 stav 1 i stav 3 Zakona o izboru odbornika i poslanika, koji propisuju da članovi biračkog odbora ne smiju ni na koji način uticati na odluku birača, i da su članovi biračkog odbora dužni da paze da niko ne ometa birača prilikom

popunjavanja glasačkog listića i da u potpunosti bude obezbijedena tajnost glasanja. U tom smislu, na biračkim mjestima: 4, 12, 25, 35, 44, 46, 63 i 101, članovi biračkog odbora koristili su mobilne telefone, suprotno članu 71a Zakona o izboru odbornika i poslanika. Na biračkom mjestu 4 zabilježeno je i da članovi biračkog odbora ne provjeravaju identitet birača privremenim skidanjem maske. Na biračkom mjestu 95, jedan od članova biračkog odbora javno je pozvao birače da zaokruže određenu političku opciju. Do povrede člana 81 stav 3 došlo je u prethodno pomenutim slučajevima koji se vezuju za povredu tajnosti glasanja na biračkim mjestima na kojima su članovi biračkog odbora glasno prozivali ime i prezime birača.

c. Prema nalazima posmatrača CeMI –ja neposredno sa biračkih mjesta, koji su dobijeni na osnovu standardizovanih upitnika o organizaciji izbornog dana i sprovođenju procedure glasanja, mogu se izvesti sljedeće ocjene:

- Proces otvaranja biračkih mjesta posmatrači su ocijenili sa odličnom ili vrlodobrom ocjenom u 80% slučajeva, dok je otvaranje ocijenjeno kao loše ili veoma loše ocijenjeno u 5,55% slučajeva. Prosječna ocjena je 4,22.
- Proces glasanja ocijenjen je od strane posmatrača odličnom ili vrlodobrom ocjenom u 80,42% slučajeva, dok je otvaranje ocijenjeno kao loše ili veoma loše u 2,06% slučajeva. Prosječna ocjena je 4,27.
- Proceduru zatvaranja biračkih mjesta i brojanja glasova posmatrači su ocijenili sa odličnom ili vrlodobrom ocjenom u 85,9% slučajeva, dok je zatvaranje ocijenjeno kao loše ili veoma loše u 5,13% slučajeva. Prosječna ocjena je 4,23.

Premapodacima sa terena, na najmanje 25,56% mjesta nije bilo materijala na Brajevom pismu, dok je 31,11% biračkih mjesta po procjeni posmatrača bilo nepristupačno za osobe sa invaliditetom. Među članovima biračkih odbora, muškarci su predsjednici biračkih odbora na 72,22% biračkih mjesta, dok je na 27,78% biračkih mjesta na toj poziciji žena.

CeMI-jevi posmatrači su naišli na dobar prijem, profesionalnu komunikaciju i saradnju sa članovima biračkih odbora.

Iako su biračka mjesta najvećim dijelom uređena u skladu sa preporukama za epidemiološku zaštitu birača, naši posmatrači su zabilježili da se na biračkom mjestu stvarala prevelika gužva na 12,37% biračkih mjesta, a na 6,19% biračkih mjesta došlo je do remećenja javnog reda. Takođe, u 15,56% slučajeva, nije bila obezbijedena minimalna distanca od dva metra.

Problemi sa ostvarivanjem prava glasa zabilježeni su na 23,71% biračkih mjesta, usljed činjenice da birač nije bio upisan u birački spisak na tom biračkom mjestu. Takođe, u 3,85% slučajeva bilo je birača koji su čekali ispred biračkog mjesta u 20h, a 80% ovih birača nije uspjelo da ostvari svoje biračko pravo. Naši posmatrači su zabilježili i veliki procenat grupnog glasanja od strane članova iste porodice (31,96%), ali nije bio zabilježen nijedan slučaj pokušaja birača da dva puta glasaju.

Na 33% biračkih mjesta zabilježena je upotreba mobilnog telefona od strane članova biračkog odbora ili posmatrača, a na 26% biračkih mjesta naši posmatrači su primijetili da neko vodi evidenciju o imenima birača koji su glasali.

B. CeMI-jeve procjene izlaznosti i rezultata izbora

CeMI je u toku izbornog dana, putem društvenih mreža i web stranice www.izbori.cemi.org.me izvještavao o procjeni izlaznosti.

U 09:06h objavljena je prva procjena izlaznosti do 9h koja je iznosila 15,6%. Drugi presjek izlaznosti do 11:00h objavljen je u 11:23h i iznosio je 38%. Sledeći presjek izlaznosti objavljen je u 13:25h kada je saopšteno da je do 13:00h izlaznost iznosila 61,2%. U 17:20h saopšteno je da je presjek izlaznosti do 17:00h iznosio 77,8%. Do 19:00h izlaznost na lokalnim izborima u Nikšiću iznosila je 81,2%, što je saopšteno u 19:15h.

Na pres konferenciji u 21:00h predstavljene su projekcije rezultata parlamentarnih izbora na osnovu 31,7% obrađenog uzorka. Na trećoj pres konferenciji održanoj u 22:00h, CeMI je predstavio projekcije rezultata bazirane na 77,4% ukupnog biračkog tijela i na bazi rezultata sa 112 biračkih mjesta. CeMI je već u ovom trenutku imao precizne i tačne podatke o osvojenim mandatima za odbornike u Skupštini opštine Nikšić. Na posljednjoj pres konferenciji, CeMI je predstavio projekcije rezultata izbora na osnovu 80,3% obrađenog biračkog tijela. Počev od 21:00h građani su mogli da prate uživo podatke o projekcijama izbornih rezultata preko direktnog linka sa dvije nacionalne TV stanice, RTCG i Vijesti, koje su bile umrežene sa CeMI-jevim softverom, kao i putem aplikacije „Fer izbori“.

Tabela 4: CeMI-jeve procjene rezultata lokalnih izbora i projekcija mandata

	%	Mandati
Popunjenost	100%	
Ukupna izlaznost	81,2%	
Izborna lista		
EVROPSKI TIM ZA NIKŠIĆ! (DPS - DEMOKRATSKA PARTIJA SOCIJALISTA CRNE GORE, SD - SOCIJALDEMOKRATE CRNE GORE, LPCG - LIBERALNA PARTIJA CRNE GORE - PATRIOTSKO KOMITSKI SAVEZ)	40,4%	18
MIODRAG DAKA DAVIDOVIĆ - NARODNI POKRET	3,3%	1
SDP – SRCEM ZA NIKŠIĆ!	2,7%	0
ЗА БУДУЋНОСТ НИКШИЋА – ДЕМОКРАТСКИ ФРОНТ, Социјалистичка народна партија Црне Горе, Група бирача За живот Никшића, Уједињена Црна Гора, Радничка партија, Југословенска комунистичка партија Црне Горе, Српска радикална странка, Социјалисти Црне Горе, Странка пензионера инвалида и социјалне правде Црне Горе	25,9%	11
dr Dritan Abazović - Crno na bijelo - Može Nikšić, Građanski pokret Ujedinjena reformska akcija URA i nestranačke ličnosti	4,5%	1
MR MOMO KOPRIVICA - MIR JE NAŠA NACIJA - DEMOKRATE - NE DAMO NIKŠIĆ - DEMOS - PARTIJA PENZIONERA, INVALIDA I RESTITUCIJE - PLENUM 083 - ZAOKRUŽI SLOBODU	23,2%	10

Tabela 5: Poređenje CeMI-jevih projekcija lokalnih izbornih rezultata sa zvaničnim rezultatima

Izborna lista	CeMI %	CeMI mandati	OIK	OIK Mandati	Razlika %	Razlika mandati
Popunjenost uzorka	100%		100%			
EVROPSKI TIM ZA NIKŠIĆ! (DPS - DEMOKRATSKA PARTIJA SOCIJALISTA CRNE GORE, SD - SOCIJALDEMOKRATE CRNE GORE, LPCG - LIBERALNA PARTIJA CRNE GORE - PATRIOTSKO KOMITSKI SAVEZ)	40,40%	18	40,41%	18	-0,01%	0
MIODRAG DAKA DAVIDOVIĆ - NARODNI POKRET	3,30%	1	3,26%	1	0,04%	0
SDP – SRCEM ZA NIKŠIĆ!	2,70%	0	2,64%	0	0,06%	0
ЗА БУДУЋНОСТ НИКШИЋА – ДЕМОКРАТСКИ ФРОНТ, Социјалистичка народна партија Црне Горе, Група бирача За живот Никшића, Уједињена Црна Гора, Радничка партија, Југословенска комунистичка партија Црне Горе, Српска радикална странка, Социјалисти Црне Горе, Странка пензионера инвалида и социјалне правде Црне Горе	26,00%	11	25,9%	11	0,1%	0
dr Dritan Abazović - Crno na bijelo - Može Nikšić, Грађански покрет Уједињена реформска акција URA i нестраничке личности	4,50%	1	4,42%	1	0,08%	0
MR MOMO KOPRIVICA - MIR JE NAŠA NACIJA - DEMOKRATE - NE DAMO NIKŠIĆ - DEMOS - PARTIJA PENZIONERA, INVALIDA I RESTITUCIJE - PLENUM 083 - ZAOKRUŽI SLOBODU	23,20%	10	23,37%	10	-0,17%	0
Prosječno odstupanje					0,04%	0

C. Zvanično proglašenje konačnih rezultata izbora

Na osnovu izbornog materijala sa svih biračkih mjesta za izbor odbornika u Skupštinu opštine Nikšić, od strane OIK Nikšić utvrđeno je:

- Da je u birački spisak upisano ukupno 58.833 birača;
- Da je na biračkim mjestima glasalo 45.217 birača;
- Da je van biračkih mjesta, odnosno putem pisma glasalo 2.942 birača;
- Da je ukupno glasalo 48.159 birača;
- Da je ukupno bilo 58.833 primljenih glasačkih listića;
- Da je bilo 10.674 neupotrijebljenih glasačkih listića;
- Da je bilo 48.159 kontrolnih kupona i potvrda-odrezaka 48.159;
- Da je bilo 48.159 upotrijebljenih glasačkih listića;
- Da je bilo 47.740 važećih glasačkih listića.

OIK Nikšić je utvrdio i broj glasova koje su pojedine izborne liste dobile (tabela 6).

Tabela 6: Broj glasova koje su dobile pojedine izborne liste

Izborna lista	Broj glasova	%
EVROPSKI TIM ZA NIKŠIĆ! (DPS - DEMOKRATSKA PARTIJA SOCIJALISTA CRNE GORE, SD - SOCIJALDEMOKRATE CRNE GORE, LPCG - LIBERALNA PARTIJA CRNE GORE - PATRIOTSKO KOMITSKI SAVEZ)	19.294	40,41%
MIODRAG DAKA DAVIDOVIĆ - NARODNI POKRET	1.594	3,26%
SDP – SRCEM ZA NIKŠIĆ!	1.259	2,64%
ЗА БУДУЋНОСТ НИКШИЋА – ДЕМОКРАТСКИ ФРОНТ, Социјалистичка народна партија Црне Горе, Група бирача За живот Никшића, Уједињена Црна Гора, Радничка партија, Југословенска комунистичка партија Црне Горе, Српска радикална странка, Социјалисти Црне Горе, Странка пензионера инвалида и социјалне правде Црне Горе	12.348	25,9%
dr Dritan Abazović - Crno na bijelo - Može Nikšić, Građanski pokret Ujedinjena reformska akcija URA i nestranačke ličnosti	2.140	4,42%
MR MOMO KOPRIVICA - MIR JE NAŠA NACIJA - DEMOKRATE - NE DAMO NIKŠIĆ - DEMOS - PARTIJA PENZIONERA, INVALIDA I RESTITUCIJE - PLENUM 083 - ZAOKRUŽI SLOBODU	11.150	23,37%

D. Komunikacija sa javnošću

U toku izbornog dana Centar za monitoring i istraživanje CeMI je putem društvenih mreža redovno izvještavao javnost o izlaznosti i nepravilnostima i to u 9:00h, 11:00h, 13:00h, 17:00h i 19:00h. U izbornoj noći, nakon zatvaranja biračkih mjesta, CeMI je na četiri pres konferencije predstavio trendove glasanja i projekcije izbornih rezultata. Pres konferencije su se održavale u 20:30h, 21:00h, 22:00h i 23:15h.

CeMI je takođe omogućio građanima da se putem web sajta www.cemi.org.me, www.izbori.cemi.org.me kao i putem aplikacije “Fer izbori” (www.ferizbori.me) informišu o procentima izlaznosti i nepravilnostima koje su uočene tokom izbornog dana. CeMI je izvještavao javnost o nepravilnostima na svim biračkim mjestima u Nikšiću, na bazi podataka koji su pristigli od posmatrača na terenu i građana putem aplikacije “Fer izbori” i putem broja telefona 020 653 736. Pravnom timu CeMI-ja su pristigle ukupno 92 prijave nepravilnosti do kraja izbornog dana. Od tog broja, pet prijava se odnosilo na nepoštovanje epidemioloških mjera.

Aplikacija “Fer izbori” je imala gotovo 2.000 korisnika, a osim prijave i praćenja pristiglih nepravilnosti i praćenja procjene rezultata uživo je omogućila građanima i da se informišu o svojim biračkim pravima. Sajt www.ferizbori.me bilježi gotovo 14.000 posjeta u toku izbornog dana, a aplikacija “Fer izbori” je preuzeta putem ovog sajta 247 puta, a preko Google Play Store dodatno 176 puta. Podaci za Apple store još nijesu dostupni. Sajt www.izbori.cemi.org.me brojao je 327.296 posjeta u toku izbornog dana.

Građani su takođe mogli da uživo prate procjene izlaznosti i rezultata glasanja putem dvije nacionalne televizije RTCG i TV Vijesti koje su bile direktno vezane za CeMI-jev softver u kome se obrađuju podaci pristigli od strane naših posmatrača.

CeMI je obezbijedio i live streaming pres konferencija, koje su održane u izbornoj noći putem CeMI-jevog YouTube, Facebook i Twitter naloga. Pres konferencije je, samo na Twitteru pregledalo gotovo 10.000 ljudi.

Na izborni dan je primjetan porast like-ova postova i pratilaca CeMI-jevih profila na društvenim mrežama. Tako je broj pratilaca na Facebook-u porastao za 388, na Instagramu za 82 i za 553 pratilaca na Twitteru.

Medijska scena u Crnoj Gori je duboko polarizovana, što se ogleda u podjeli između tzv. pro-crnogorskih i pro-srpskih medija sa dominantnim stranim prisustvom i uticajem medija iz Srbije.

Kada se osvrnemo na pravni okvir, član 64a Zakona o izboru odbornika i poslanika propisuje da “Pravo na medijsko praćenje u predizbornoj kampanji počinje od dana potvrđivanja izborne liste učesnika predizborne kampanje i prestaje 24 časa prije dana održavanja izbora.” Takođe, član 50 istog Zakona određuje da “Podnosioci izbornih lista imaju pravo da, od dana potvrđivanja izborne liste do završetka izborne propagande (...) posredstvom nacionalnog javnog emitera Radio-televizija Crne Gore, kao i posredstvom regionalnih i lokalnih javnih emitera, u okviru istih dnevnih termina, odnosno rubrika, svakodnevno, u jednakom trajanju i besplatno obavještavaju građane o svojim kandidatima, programima i aktivnostima.” kao i da “u programima, odnosno rubrikama i oglasnim prostorima komercijalnih emitera, vrše marketinšku promociju svojih kandidata i programa i objavljuju najave svojih promotivnih skupova, uz naknadu u skladu sa pravilima koje donosi emiter”.

Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja u članu 2 definiše da izborna kampanja počinje od dana raspisivanja izbora do dana proglašenja konačnih rezultata izbora kao i da izborna kampanja podrazumijeva skup aktivnosti koje se odnose na javno predstavljanje i promovisanje kandidata, promovisanje i obrazlaganje izbornih programa sa ciljem uvjeravanja birača da glasaju za kandidata tog političkog subjekta ili izbornu listu koju podnosi taj politički subjekt.

Imajući u vidu da je 5. januar 2021. godine datum raspisivanja izbora za odbornike u Skupštini opštine Nikšić, svako javno predstavljanje kao dio izborne kampanje shodno zakonu počinje od navedenog datuma. Međutim, monitoringom društvenih mreža i medija, CeMI je došao do nalaza da su određene političke partije i prije navedenog datuma započele izbornu kampanju putem njihovih profila na Facebook-u. Takve primjere vidimo kod partije Demokratskog fronta (DF), koja je u decembru 2020. godine preimenovala svoju Facebook stranicu u ime “Za budućnost Nikšića”, koja se koristi za kampanju ove koalicije za lokalne izbore u Nikšiću. Njihove prve aktivnosti potvrđuje i objavljivanje fotografije sa logom koalicije na Facebook stranici. Takođe, nosilac liste “Za budućnost Nikšića” je 1. januara 2021. godine dao intervju za portal www.in4s.net koji su podijelili na društvenim mrežama putem zvanične stranice a u okviru kojeg je promovisan program koalicije za lokalne izbore. Uzimajući u obzir navedene činjenice vezane za aktivnosti pomenute koalicije, CeMI ukazuje na anomaliju Zakona o medijima kojim se društvene mreže ne definišu kao mediji, što otvara prostor za zloupotrebu istih od strane političkih subjekata. Pomenuti slučaj pokazuje da su društveni mediji iskorišteni za promociju, međutim ne postoji Zakon kojim se može utvrditi da je koalicija “Za budućnost Nikšića” prekršila zakonske odredbe o početku sprovođenja izborne kampanje. Takođe, još jedan nedostatak koji CeMI naglašava jeste neregulisanost ponašanja političkih subjekata u online prostoru tokom izborne kampanje.

A. Tradicionalni i elektronski mediji

Za potrebe izrade ovog izvještaja CeMI je obavio monitoring 17 domaćih medija⁶ i 1148 članaka objavljenih u tradicionalnim i elektronskim medijima u periodu od 17.02.2021. do 18.03.2021. godine. Izvještaj sadrži podatke o medijskom izvještavanju u odnosu na izborne liste koje su učestvovala u izbornom procesu, kao i informacije o tonu izvještavanja medija o političkim dešavanjima, da li su neke političke partije favorizovane na jednim portalima odnosno manje favorizovane na drugim, te o tome da li su i na koji način političke partije prekršile izbornu tišinu.

Od ukupnog broja članaka, najviše ih se ticalo koalicije „Evropski tim za Nikšić“ (480), a potom slijede koalicija „Za budućnost Nikšića“ (203), koalicija „Mir je naša nacija“ (157), koalicija „Crno na bijelo – Može Nikšić“ (166) „Miodrag Daka Davidović – Narodni pokret“ (74), dok je najmanje bilo članaka u vezi sa koalicijom „SDP – Srcem za Nikšić!“ (68).

Tabela 7: Broj objavljenih članaka za svaku izbornu listu pojedinačno

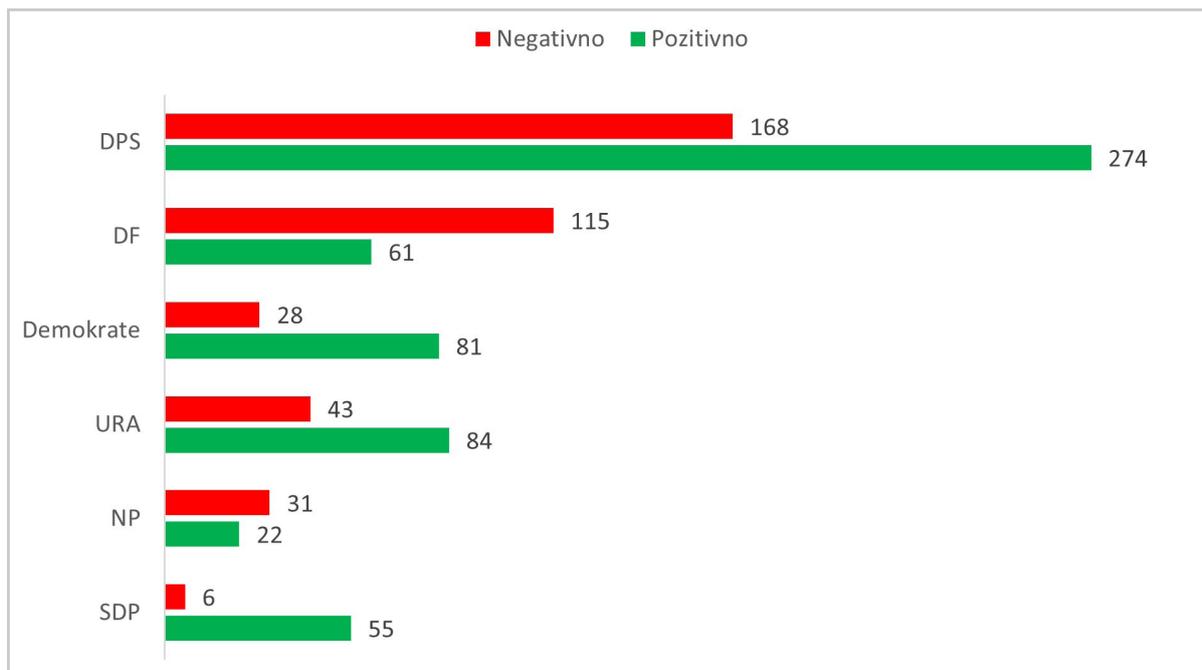
Izborna lista	Broj članaka
Koalicija "EVROPSKI TIM ZA NIKŠIĆ"	480
Koalicija "ЗА БУДУЋНОСТ НИКШИЋА"	203
Koalicija "MIR JE NAŠA NACIJA – ZAOKRUŽI SLOBODU"	157
Koalicija "Crno na bijelo – Može Nikšić"	166
MIODRAG DAKA DAVIDOVIĆ – NARODNI POKRET	74
SDP – SRCEM ZA NIKŠIĆ!	68

Konkretno, članaka sa pozitivnim tonom je bilo 577 (59,6%), dok negativnih 391 (40,4%). Najviše članaka sa pozitivnim tonom odnosilo se na koaliciju DPS-a (274), URA (84), Demokrate (81), DF (61), SDP (55), NP (22). Kada su u pitanju članci sa negativnim tonom, najviše ih se odnosilo opet na koaliciju „Evropski tim za Nikšić“ (168), potom „Za Budućnost Nikšića“ (115), „Crno na bijelo – Može Nikšić“ (43), Narodni Pokret (31), „Mir je naša nacija“ (28), „Srcem za Nikšić – SDP“ (6).

U nastavku slijedi grafički prikaz broja članaka sa pozitivnim, odnosno negativnim tonom u odnosu na svaku izbornu listu pojedinačno. Iz analize je evidentno da je koalicija „Evropski tim za Nikšić“ imala dominantan broj članaka kako pozitivnog, tako i negativnog tona. Takođe, može se primijetiti da je 63,8% svih članaka bilo posvećeno samo dvijema izbornim listama – koalicijama „Evropski tim za Nikšić“ i „Za budućnost Nikšića“.

⁶ RTCG, Vijesti, FOS Media, Kolektiv.me, IN4S, CDM, Antena M, Borba.me, Kodex.me, Analitika, Aktuelno, Portal Standard, MINA, Pobjeda, Pogled.me, RTNK, Onogošt

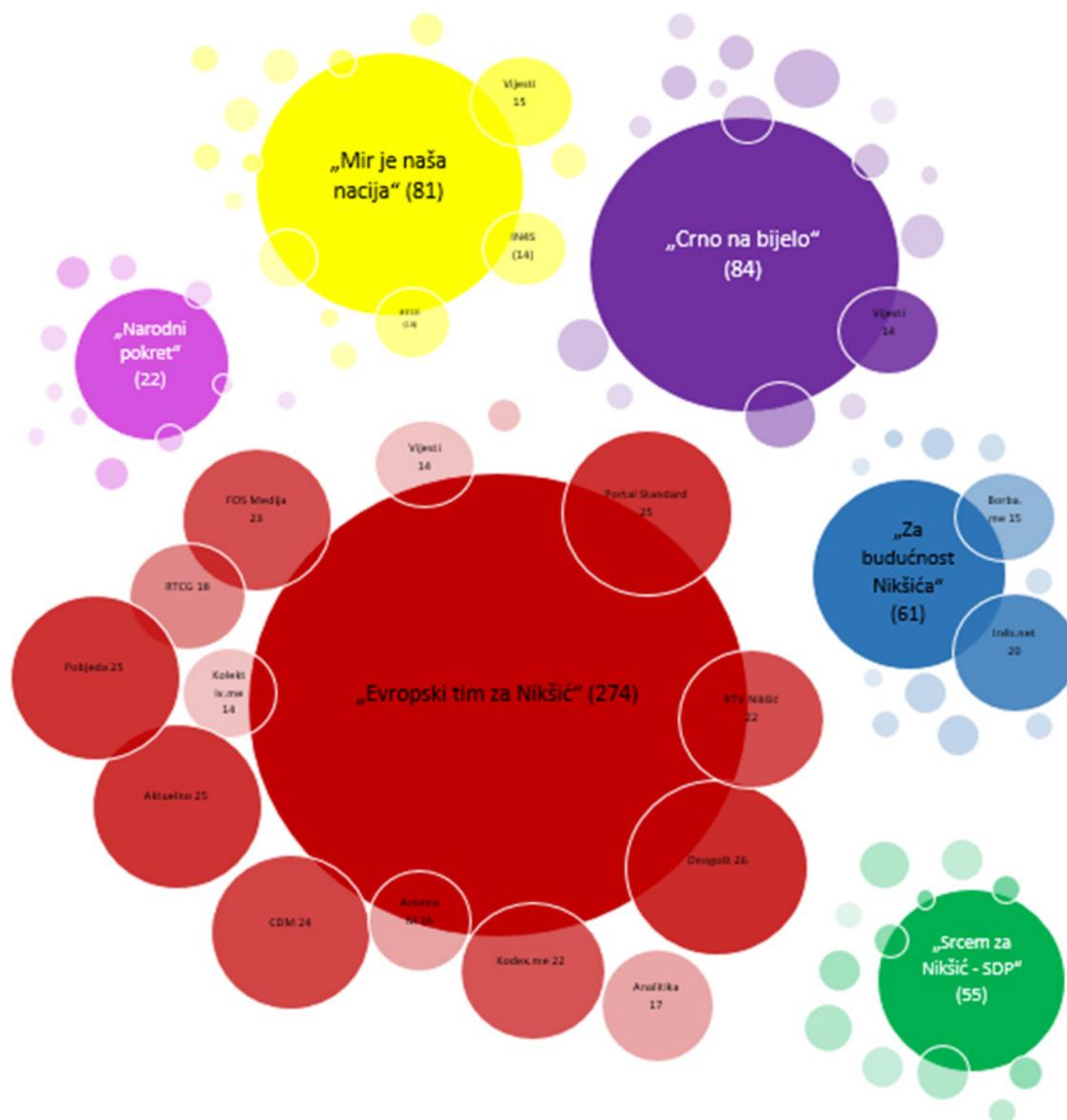
Grafik 3: Ton objavljenih članaka u odnosu na svaku izbornu listu

Posmatrajući pojedinačno medije, lako je uočljivo da većina favorizuje neku od političkih strana, što je vidljivo iz tona njihovog izvještavanja koje je rijetko neutralno, kako smo i prethodno pomenuli. Posebno se ističu portali IN4S i Borba.me koji su najviše negativnih članaka napisali u odnosu na koaliciju “Evropski tim za Nikšić”, a pozitivnih za koaliciju “Za budućnost Nikšića”.

U nastavku je grafički prikaz medijske scene tokom lokalnih izbora u Nikšiću kroz koji je prikazan prvo pozitivan, a potom i negativan ton medijskog izvještavanja u odnosu na sve izborne liste. Za svrhe izrade jasnog grafičkog prikaza, sve izborne liste su prikazane u različitim bojama. Takođe, veličina i transparentnost oblačića koji predstavljaju svaki mediji posebno uslovljena je brojem članaka koje je taj mediji objavio u odnosu na određenu izbornu listu. Drugim riječima, što je manji i svijetliji oblačić to je manji broj članaka koje je taj mediji objavio u vezi sa nekom izbornom listom. U cilju bolje preglednosti, mediji koji su objavili veliki broj članaka za neku izbornu listu su navedeni u oblačićima, dok je detaljan prikaz broja objavljenih članaka za svaku listu posebno naveden u fusnotama.

POZITIVAN TON⁷

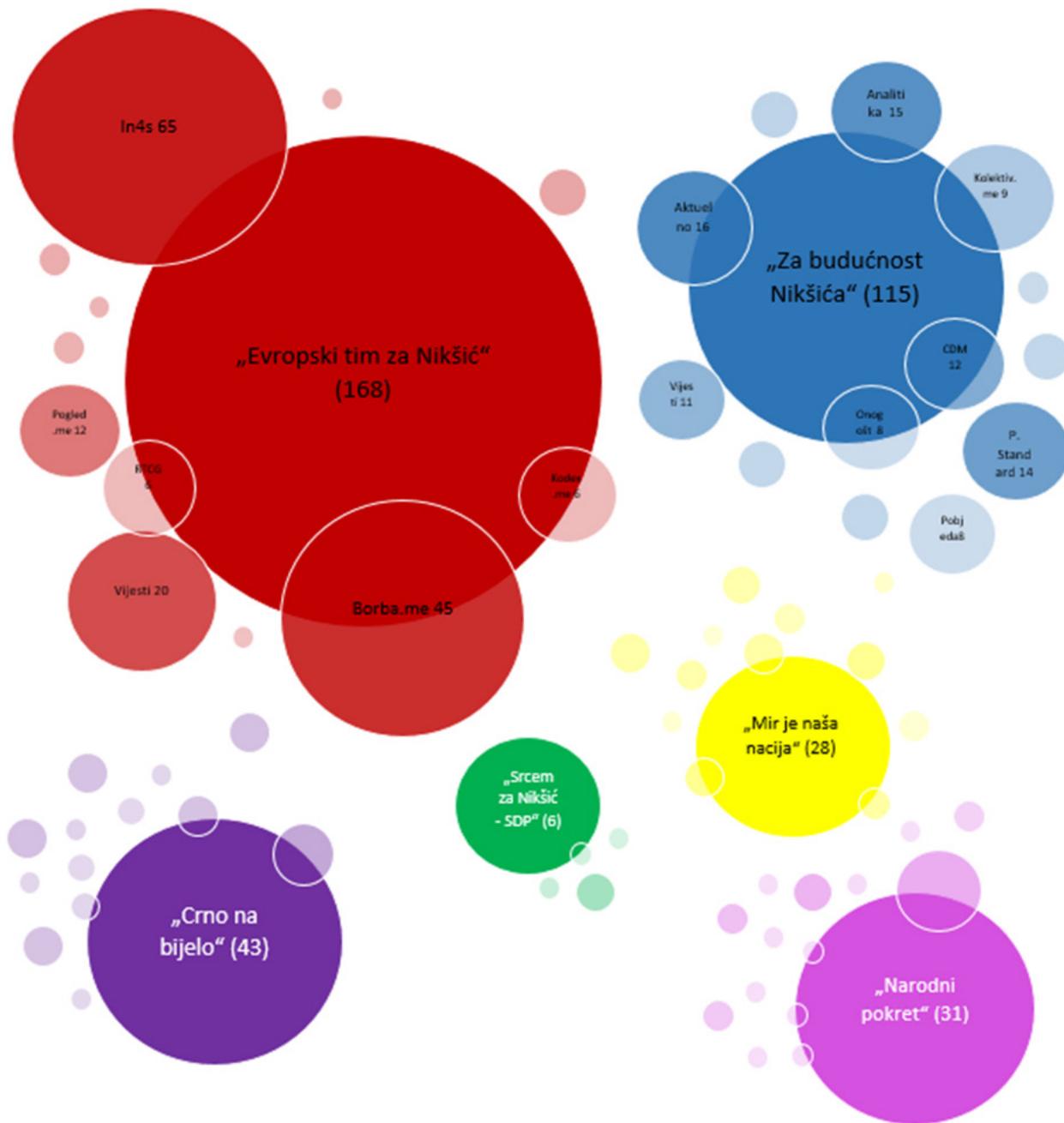

⁷„Evropski tim za Nikšić“: Vijesti (14), RTCG (18), FOS Media (23), Kolektiv.me (14), CDM (24), Antena M (16), Kodex.me (22), Analitika (17), Aktuelno (25), Portal Standard (23), MINA (3), Pobjeda (25), Onogošt (26), RTV Nikšić (22).

„Za budućnost Nikšića“: Vijesti (5), RTCG (1), FOS Media (2), Kolektiv.me (5), IN4S (20), Borba.me (15), Kodex.me (2), Portal Standard (2), Pobjeda (3), Pogled.me (1), Onogošt (4), RTV Nikšić (1).

„Mir je naša nacija“: Vijesti (15), RTCG (10), FOS Media (9), Kolektiv.me (3), IN4S (14), CDM (5), Antena M (3), Borba.me (1), Kodex.me (3), Analitika (1), Aktuelno (1), Portal Standard (4), Pobjeda (5), Onogošt (5), RTV Nikšić (2).

„Crno na bijelo“: Vijesti (14), RTCG (8), FOS Media (6), Kolektiv.me (7), IN4S (9), CDM (3), Antena M (3), Borba.me (3), Kodex.me (5), Analitika (2), Aktuelno (1), Portal Standard (5), Pobjeda (3), Pogled.me (1), Onogošt (5), RTV Nikšić (9).

⁸ „Evropski tim za Nikšić“: Vijesti (20), RTCG (6), FOS Media (5), IN4S (65), Borba.me (45), Kodex.me (6), Analitika (1), Aktuelno (1), Portal Standard (1), Pobjeda (3), Pogled.me (12), Onogošt (3).

„Za budućnost Nikšića“: Vijesti (11), RTCG (5), FOS Media (5), Kolektiv.me (9), CDM (12), Antena M (5), Kodex.me (3), Analitika (15), Aktuelno (16), Portal Standard (14), Pobjeda (8), Onogošt (8), RTV Nikšić (4).

„Mir je naša nacija“: Vijesti (1), RTCG (3), CDM (1), Antena M (5), Kodex.me (1), Analitika (3), Aktuelno (6), Portal Standard (2), Pobjeda (2), RTV Nikšić (4).

„Crno na bijelo“: Vijesti (2), RTCG (4), FOS Media (5), IN4S (1), CDM (6), Antena M (1), Kodex.me (2), Analitika (8), Aktuelno (5), Portal Standard (1), Pobjeda (5), Onogošt (2), RTV Nikšić (1).

„Narodni pokret“: Vijesti (1), RTCG (2), FOS Media (1), Kolektiv.me (2), IN4S (1), CDM (5), Antena M (1), Borba.me (1), Kodex.me (1), Analitika (3), Aktuelno (1), Portal Standard (10), Pobjeda (1), Onogošt (3).

„Srce za Nikšić - SDP“: Vijesti (1), Kolektiv.me (1), CDM (1), RTV Nikšić (3).

B. Društveni mediji

Kada su u pitanju društveni mediji, CeMI je koristeći CrowdTangle platformu vršio monitoring aktivnosti političkih partija na Facebooku. Uočena je velika disperzija dezinformacija i spin vijesti koje predstavljaju dio strategije političkih partija koje su učestvovala u ovom izbornom procesu, a koje su korištene kako bi se uticalo na stavove građana i njihov slobodan i informisan izbor. Kao i tokom parlamentarnih izbora 2020. godine, političke partije su koristile društvene mreže i online prostor za širenje određene političke propagande, koristeći se dominantno alatima putem kojih, bez otkrivanja svojih stvarnih ciljeva, teže da utiču na političke stavove i mišljenje građana.

CeMI je u periodu predizborne kampanje za parlamentarne izbore 2020. godine identifikovao i izvršio monitoring 26 mim naloga koji su bili aktivni i umješani u mrežu koja je koordinisano djelovala tokom izbora, odnosno koji su dijelili političke sadržaje i bili direktno povezani sa portalima čiji je kredibilitet upitan. Tokom lokalnih izbora u Nikšiću 2021. godine, CeMI je identifikovao i obavio monitoring 19 mim naloga koji su bili aktivni u tom periodu. S obzirom da su od 26 mim naloga koji su bili aktivni za parlamentarne izbore 2020. godine, neki nalozi obrisani ili deaktivirani nakon parlamentarnih izbora, a kreirani su novi u periodu decembar 2020. godine - januar 2021. godine, dok su neki promijenili ime u periodu između izbora, evidentno je da se ove vrste naloga koriste isključivo u političke svrhe. U nastavku slijedi lista naloga koji su bili predmet monitoring tokom lokalnih izbora u Nikšiću 2021. godine.

Tabela 8: Lista mim naloga koji su bili aktivni tokom lokalnih izbora u Nikšiću 2021. godine

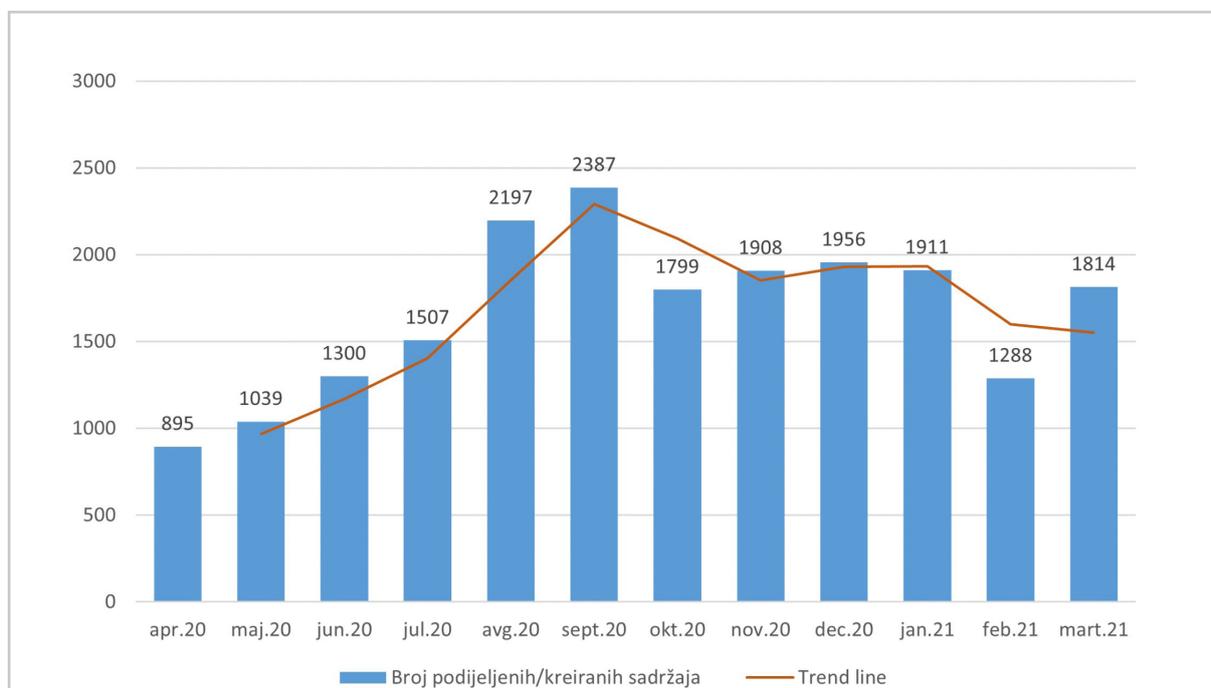
Naziv	Broj pratilaca	Broj ostvarenih interakcija u periodu od 01.12.2020. - 15.03.2021.
МИМистарство оностраних послова	19.694	286.637
Spavaš li mirno Prava strano istorije?	52.751	229.198
Stari Liberal	21.569	197.735
Nije se desilo	22.184	123.200
Бестебе	5.026	111.181
Nemojmo politizovati proteste	10.095	100.057
Ekološka država CrnaGora	3.399	74.128
Црмничке мудрости	7.793	67.761
Plava Torba DK	3.536	36.923
Ne budite dio tog ludačkog pokreta	4.736	31.101
Nismo mi takav lokal: Воскресение	3.073	28.264
Forumaš sa CdMa	954	16.377
Мудросери - Прва новорежимска МИМ страница	2.259	8.738
МИМ је наша нација.	2.139	6.493
LOŠI Glumci	19.098	4.027
Ne zalijecite se, vise nas je	990	3.798
Dnevna doza crnogorskih dubioza	16.441	1.471

Izvor: Autor kreirao na osnovu podataka dostupnih na CrowdTangle platformi

CeMI je u periodu nakon parlamentarnih izbora do početka izborne kampanje za lokalne izbore u Nikšiću primijetio da je procenat objavljenih postova bio mnogo manji. Veća ažurnost i aktivnost mim stranica primjećuje se u periodu neposredno pred održavanje izbora. Komparativnom analizom aktivnosti ovih naloga na Facebooku u periodu od 01.04.2020. godine do 01.04.2021. godine, mim nalozi su najaktivniji bili u avgustu (2.197 postova) i septembru (2.387) 2020. godine, te ponovo u decembru 2020. godine (1.956 posta), a aktivnost raste i u martu 2021. godine. Podaci pokazuju da su između dva izborna perioda, mim nalozi bili aktivni u mnogo manjoj mjeri.

U nastavku je grafički prikaz aktivnosti, odnosno broj podijeljenih/kreiranih sadržaja od strane mim naloga u nevednom izvještajnom periodu, iz čega se može vidjeti da se veća aktivnost ovih naloga poklapa sa periodima izbornih kampanja u Crnoj Gori.

Grafik 5: Aktivnost mim naloga na društvenim mrežama u periodu od 01.04.2020. godine do 01.04.2021. godine

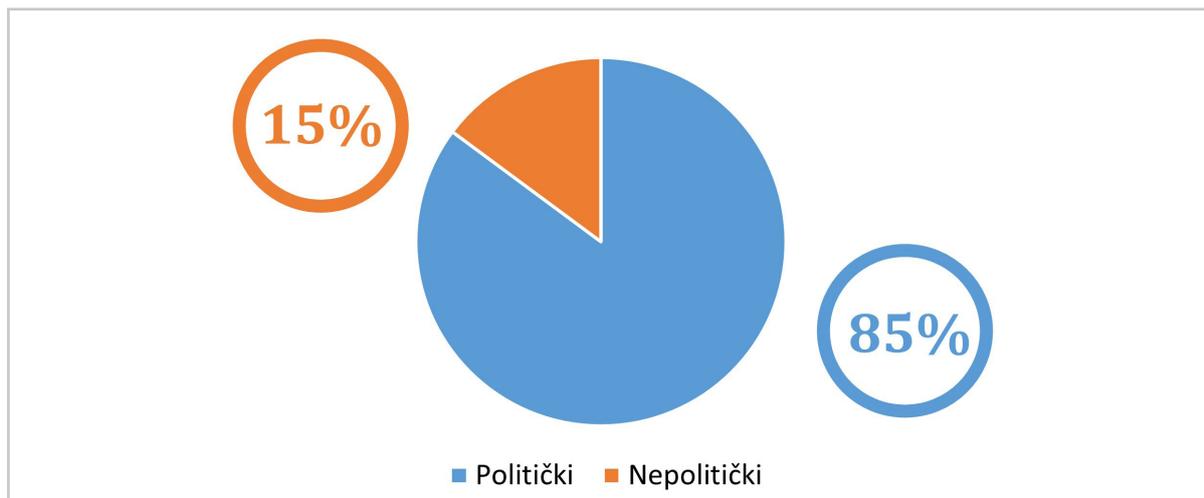
Izvor: Autor kreirao na osnovu podataka dostupnih na CrowdTangle platformi

Ovi podaci evidentno sugeriše da koincidencija između perioda izbornih kampanja i aktivnosti ovih naloga na društvenim mrežama nije slučajnost, te da je većina mim naloga kreirana sa ciljem uticaja na izbornu volju građana, što je CeMI zaključio i u svom prethodnom izvještaju o monitoringu društvenih medija,⁷ a što je ovim izvještajem još jednom potvrđeno.

Da su mim nalozi politički djelovali dokazuje i činjenica da je od ukupno 6.895 sadržaja koji su kreirani 5.827, odnosno 84,5% bili politički motivisani sadržaji. 1014 sadržaja, odnosno 15% nisu politički, 38 sadržaja je teško definisati s obzirom na satirični i humoristički pristup ovih naloga socio-političkim pitanjima društva, dok je 16 sadržaja izbrisano i nije bilo moguće pristupiti. Period koji smo uzeli u obzir u ovom slučaju je period neposredno prije zvaničnog početka i tokom izborne kampanje za lokalne izbore u Nikšiću, tj. od 01.12.2020. godine do 15.03.2021. godine.

⁹Finalni izvještaj „Preoblikovanje izborne kampanje korištenjem društvenih medije u Crnoj Gori“; CeMI, IFES, oktobar 2020. godine

Grafik 6: Procenat politički motivisanih sadržaja koje su dijelili mim nalozi u periodu izborne kampanje za lokalne izbore

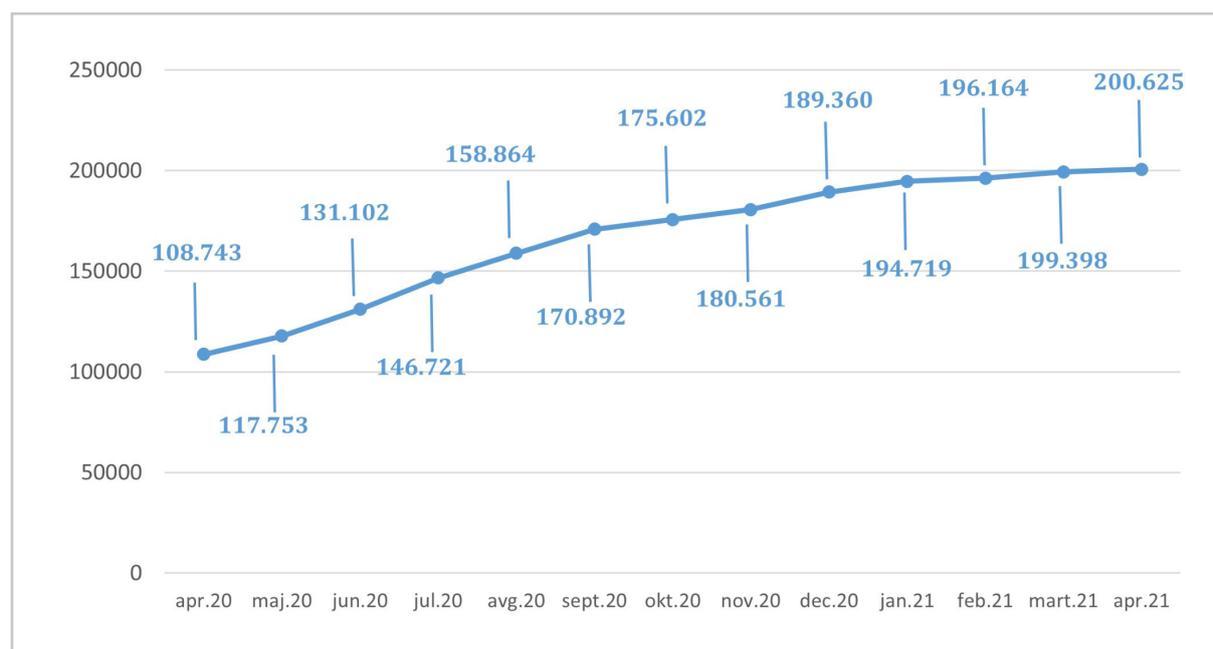

Izvor: Autor kreirao na osnovu podataka dostupnih na CrowdTangle platformi.

Evidentirana je aktivnost mim stranice Portal Nadrealitika koja je na izborni dan objavila post da je CeMI radio izlazne ankete, koristeći zvanični logo organizacije. Nakon reakcije CeMI-ja da je riječ o dezinformaciji, ova stranica je uklonjena sa Facebook platforme i više joj nije bilo moguće pristupiti.

Zabrinjava činjenica da je broj ljudi koji prate mim naloge u konstantnom porastu, što još jednom govori o uticaju koji mogu da imaju na građane Crne Gore i njihovo pravo na informisan i slobodan izbor. Naime, u periodu od aprila 2020. godine do aprila 2021. godine ovi nalozi bilježe porast od 84,49% i zajedno broje oko 200.625 pratilaca na Facebooku.

Grafik 7: Broj pratilaca mim naloga koje su bile predmet monitoring za period od 01.04.2020. – 01.04.2021. godine

Izvor: Autor kreirao na osnovu podataka dostupnih na CrowdTangle platformi.

C. Izborna tišina

Zloupotreba društvenih medija je takođe bila vidljiva na još dva načina: (1) tokom izborne tišine; (2) korištenjem plaćenih sadržaja.

Izborna tišina počela je u ponoć 13. marta i trajala do zatvaranja biračkih mjesta. U ovom periodu, broj objavljenih sadržaja od strane političkih partija na Facebook-u je 142. Pojedinačno gledano, koalicija “Evropski tim za Nikšić” je imala 15 postova, “Za budućnost Nikšića” 37, “Miodrag Dak Davidović - Narodni pokret” 8 postova, SDP “Srcem za Nikšić” 15 postova, “Crno na bijelo - Može Nikšić” 28 i “Mir je naša nacija - zaokruži slobodu” 39 postova. Na pomenute postove su ostvarene ukupno 90.774 Facebook interakcije, od čega je čak 82% samo od Demokratske Crne Gore i koalicije “Za budućnost Nikšića” (74.969 interakcija). Podaci upućuju da su sve izborne liste bile aktivne na Facebook platformi tokom perioda izborne tišine i da su vršile samopredstavljanje komunikacijom na društvenim mrežama. Izborne liste su najviše komunicirale fotografijama (46,7%), videom (38,1%) i Facebook live-om (8,6%).

Posebno treba istaći da je CeMI evidentirao organizovanje završne emisije Građanskog pokreta URA, koja se prenosila korisnicima Facebook-a live (uživo). Bez obzira na to što se činjenje ove partije ne može sankcionisati usljed zakonske neregulisanosti statusa društvenih medija i ponašanja na istima, evidentno je da je ovim prekršeno pravilo izborne tišine o zabrani medijskog predstavljanja i da je to učinjeno “zaobilaznim” putem odnosno kanalom komunikacije na koji se ne može primijeniti zakon.

Kada je riječ o plaćenim sadržajima na Facebook-u, a koje obuhvata samo teritoriju opštine Nikšić, primijećeno je da su sve političke partije, učesnice ovog izbornog procesa, osim koalicije “Evropski tim za Nikšić” imale plaćene sadržaje na Facebook-u na dan 13. marta 2021. godine, odnosno tokom izborne tišine. Najviše je potrošila Socijaldemokratska partija Crne Gore (SDP) i Građanski pokret URA (iznos preko 100 eur) dok su Demokratska Crna Gora, Narodni pokret i koalicija “Za budućnost Nikšića” imale plaćene sadržaje u iznosu do 100 eur. Ovi podaci će biti predmet dodatnih provjera kada je riječ o praćenju finansijskih izvještaja političkih partija.

D. Plaćeni sadržaji

Kako bismo stekli uvid u troškove oglašavanja političkih partija na društvenim mrežama, CeMI je tražio od Agencije za sprječavanje korupcije (ASK) uvid u dokumentaciju koja se odnosi na oglašavanje na socijalnoj mreži Facebook, kojom se potvrđuje da su određena lica održavale profile političkih partija na Facebooku i vršila plaćanja sponzoriranih postova.

CeMI je uočio da su sve izborne liste koristile više Facebook naloga za potrebe kampanje na kojima su objavljeni plaćeni sadržaji. Izborne liste koje su učestvovala na lokalnim izborima u Nikšiću koristile su zvanične Facebook naloge svih partija koje su bile dio koalicije, ali i Facebook naloge koji su namijenski kreirani za lokalne izbore (primjer: nalozi “Građanski pokret URA” i “URA Nikšić”, “Demokratska partija socijalista Crne Gore” i “Evropski tim za Nikšić”, “Demokratski front” i “ЗА БУДУЋНОСТ НИКШИЋА”, “Socijaldemokratska partija Crne Gore - SDP” i “SDP - Srcem za Nikšić - broj 3”).

Izuzetak je Demokratska Crna Gora koja je izbornu kampanju uglavnom vodila putem centralnog Facebook naloga "Aleksa Bečić - Demokrate - Demokratska Crna Gora" (izborne kampanje za parlamentarne izbore 2020. i lokalne izbore u Nikšiću 2021.godine).

Uvidom u dokumentaciju koju je CeMI dobio od ASK-a, dolazi se do zaključka da ne postoji ujednačena praksa izvještavanja o troškovima na socijalnim mrežama s obzirom na to da su političke partije podnosile različitu vrstu dokumentacije, odluke, ugovore o djelu, sporazume i fakture, u kojima nijesu u potpunosti precizirani troškovi oglašavanja na socijalnim mrežama. Političke partije nijesu iskoristile mogućnost Facebook opcije Ad Manager-a koja omogućava uvid u listu svih plaćenih sadržaja, period za koji je reklama za post plaćena i u kojem iznosu. S druge strane, političke partije su priložile nepotpunu dokumentaciju kojom nije precizno navedeno koliko novca je određena politička partija potrošila na boostovanje postova, bez obzira na to što Facebook svakom korisniku omogućava fakturu i pregled svojih troškova na ovoj platformi.

CeMI predlaže uvođenje obaveze političkim partijama da dostave fakture za plaćene sadržaje na Facebook-u kao i listinga svog Ads Manager-a u kojem se vidi pregled svih reklama i iznos novca koji je potrošen u svrhu boosting-a odnosno sponzorisanja Facebook postova za svrhe političke kampanje.

E. Strani uticaji

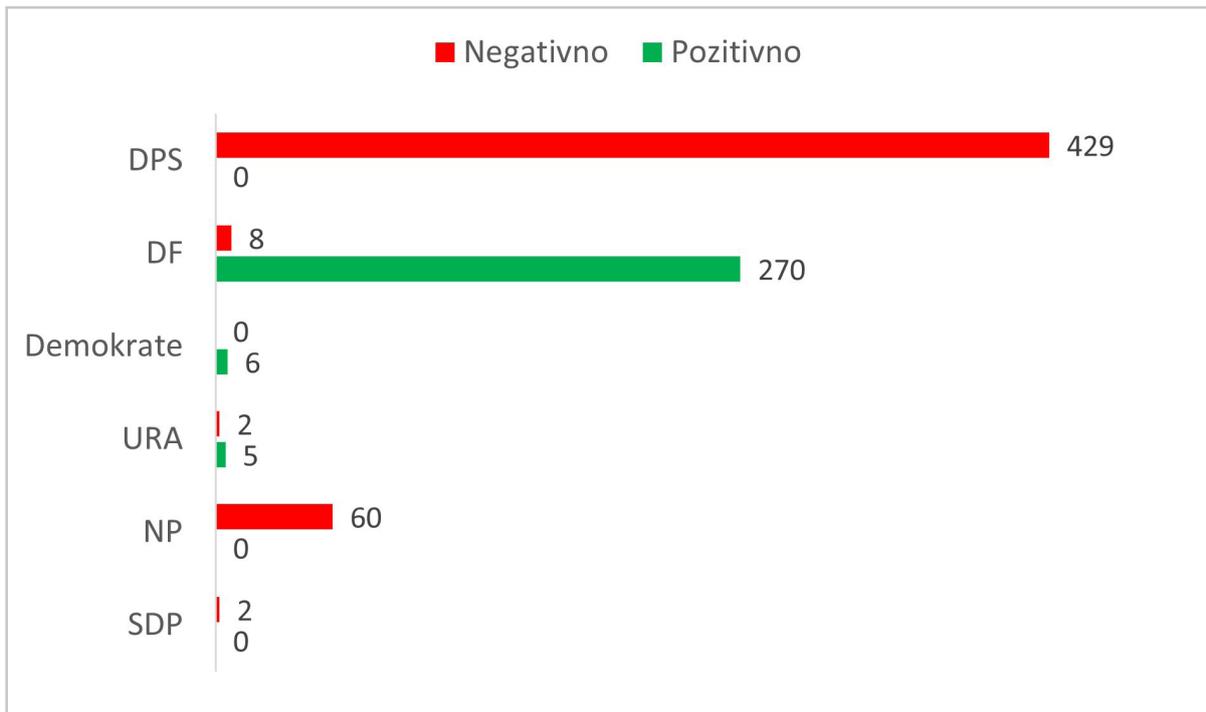
Da izborni proces u Nikšiću nema samo lokalni, već i regionalni značaj, potvrđuje i pažnja koju su regionalni, posebno mediji iz Srbije posvetili ovoj temi. Prepoznat je i veliki broj srpskih portala kao što su Alo.rs, Novosti.rs, Informer.rs, 24sedam.rs, in4s.net i drugi, koji su plasirali informacije koje su imale pozitivan ton prema koaliciji "Za budućnost Nikšića", nasuprot koaliciji "Evropski tim za Nikšić", o kojoj je pisano u negativnom kontekstu.

Za svrhu izrade ovog izvještaja, CeMI je vršio monitoring 9 medija¹⁰ iz Srbije koji su izvještavali o dešavanjima u Crnoj Gori tokom predizborne kampanje i ukupno 893 članka koji su objavljeni u periodu od 01.03.2021. do 23.03.2021. godine. Isti slučaj kao i kod crnogorskih medija jeste rijetno neutralno izvještavanje, pa je tako 111 članaka (12,4%) od ukupno analiziranih bilo neutralnog tona, dok je ostalih 782, odnosno 87,6%, bilo usmereno pozitivno ili negativno u odnosu na neku izbornu listu.

Kada su u pitanju izborne liste koje su učestvovala na lokalnim izborima u Nikšiću 2021. godine, najviše članaka sa pozitivnim tonom se odnosio na koaliciju „Za Budućnost Nikšića“ (270), „Mir je naša nacija“ (6) i „Crno na bijelo – Može Nikšić“ (5), dok nije bilo pozitivnih članaka kada su u pitanju ostale tri izborne liste. Naime, u odnosu na njih objavljeni su samo članci u negativnom tonu, i to: 429 članaka u vezi sa koalicijom „Evropski tim za Nikšić“, 60 članaka za „Miodrag Daka Davidović – Narodni pokret“ i dva članka „SDP – Srcem za Nikšić!“. Pored toga, bilo je osam članaka u negativnom tonu koji su se ticali koalicije „Za budućnost Nikšića“, a koji su isključivo kritikovali nosioca liste ove koalicije za parlamentarne izbore 2020. godine, Zdravka Krivokapića, i dva koji se tiču građanskog pokreta URA, dok nije bilo članaka u negativnom tonu u kojima se radilo o Demokratama.

¹⁰ ALO.rs, Novosti, Blic, Kurir, Telegraf, Objektiv, Srbija Danas, Glas Javnosti, Спутник Србија

Grafik 8: Ton objavljenih članaka u medijima iz Srbije u odnosu na svaku izbornu listu koja je učestvovala na lokalnim izborima u Nikšiću 2021. godine

Iz navedenog se da zaključiti da su mediji iz Srbije najviše pisali o koaliciji „Evropski tim za Nikšić” kojima se vodi negativna propaganda prvenstveno usmjerena ka DPS-u, a CeMI je takođe prepoznao veliki broj spin informacija. Spin informacije su prepoznate kroz nepotpune članke sa senzacionalističkim naslovom i fotografijama, međutim bez šireg opisa događaja, a kojim pokušava da se utiče na javno mišljenje.¹¹ Interesantno je da su mediji iz Srbije prenosili i nepravilnosti koje su uočili CeMI posmatrači, navodeći CeMI kao izvor. Međutim, nepravilnost da je na biračkom mjestu došlo do incidenta sa jednim biračem zbog nošenja pravoslavnog krsta su prenijeli isključivo srpski portali bez navedenog izvora ove tvrdnje i fotografije koja potvrđuje ovaj događaj.¹² Na ovaj način biračima se plasiraju neobjektivne i neprovjerene informacije koje utiču na njihovo političko mišljenje i slobodan i fer izbor.

U nastavku slijede isječci naslova koji sugerišu da izvještavanje medija iz Srbije o dešavanjima u Crnoj Gori, posebno političkim, nerijetko odiše senzacionalističkim i klikabilnim naslovima kojima se nastoji izazvati šok i želju za klikom na cijeli tekst.

¹¹ Članak je dostupan na linku: shorturl.at/uCGU2

¹² Članak je dostupan na linku: <https://cutt.ly/NzN2Rk6>

Karakteristično je i da veliki broj informacija koje su plasirali mediji iz Srbije nije objavljen u crnogorskim medijima. U odnosu na medije koji su bili predmet monitoringa tokom lokalnih izbora u Nikšiću 2021. godine, Borba.me, in4s i Vijesti su crnogorski mediji koji su dijelili najviše sadržaja iz srpskih medija, i obratno.

Uticao Srbije i srpskih medija je posebno bio upečatljiv u okviru televizijskog programa „TV Happy”, emitera Happy TV d.o.o., putem programskog sadržaja pod nazivom „Dobro jutro Srbijo”. Riječ je o emiteru koji posljednjih godinu dana kontinuirano emituje sadržaj koji podstiče na mržnju, netrpeljivost i diskriminaciju prema pripadnicima crnogorske nacionalnosti i time direktno krši član 7 stav 1 Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji, kojim je propisano da programski sadržaji, u pogledu njihovog prikazivanja i sadržaja, moraju poštovati dostojanstvo ljudskog bića i osnovna prava drugih, kao i da posebno ne smiju neprikladno isticati nasilje ili podsticati rasnu netrpeljivost. Crna Gora je posredstvom Savjeta Agencije za elektronske medije zbog kršenja ovog člana u februaru 2020. godine donijela rješenje na period od tri mjeseca da se ograniči reemitovanje programskih sadržaja pomenutog emitera njihovim zatamnivanjem. Međutim, ovakva praksa Happy TV se nastavila nakon isteka rješenja, te su u izbornoj tišini odnosno 13. i 14. marta ugostili ambasadora Srbije u Crnoj Gori Vladimira Božovića, kao i Vladislava Dajkovića, aktivistu koalicije “Za budućnost Nikšića”. Obojica su iskoristila svoje gostovanje da pozovu građane Nikšića da glasaju za pomenutu koaliciju i time direktno prekršili izbornu tišinu.

XII TEHNOLOGIJA ZA SPROVOĐENJE IZBORNIH AKTIVNOSTI

Imajući u vidu da tehnologija igra veliku ulogu u našem svakodnevnom životu, kao i sve veću ulogu u izbornom procesu, CeMI je u sklopu projekta građanskog nadgledanja lokalnih izbora u Nikšiću 2021 odlučio da sagleda trenutno stanje tehnologije za sprovođenje izbornih aktivnosti, kao i legislativu kojom je uređena oblast od značaja za upotrebu modernih tehničkih uređaja na izborima.

Tehnologija napreduje brže od prava koje treba da reguliše njenu upotrebu. Stoga, da bi se cjelokupan proces modernizacije izbornog procesa sproveo sa što manje problema, potrebno je sprovesti niz radnji i mjera, koji osim nabavke i testiranja nove tehnologije uključuje i izmjene i dopune zakonskih propisa kojima bi se obezbijedila bezbjednost novih hardverskih i softverskih rješenja relevantnih za sprovođenje izbornih radnji.

Upotreba moderne tehnologije za sprovođenje izbornih aktivnosti u Crnoj Gori je tek u začetku, što doprinosi sigurnosti cjelokupnog izbornog procesa sa aspekta rizika koji prate moderna tehnička rješenja. U Crnoj Gori, na primjer, ne postoji elektronsko glasanje, a samim tim ni elektronsko brojanje glasova. Problem povjerenja javnosti u proces brojanja glasova, stoga, nije izražen u Crnoj Gori. Nepovjerenje javnosti u izborni proces odnosi se, najvećim dijelom, na radnje koje se odvijaju u periodu predizborne kampanje i na neregularnost biračkog spiska.

Crna Gora će u narednom periodu nastaviti da unaprjeđuje svoje informaciono-tehnološke kapacitete, što podrazumijeva i unaprjeđenje načina funkcionisanja organa izborne administracije i cjelokupnog izbornog procesa, sa informaciono-tehnološkog aspekta. Međutim, tehnološka modernizacija za sobom nosi i određene rizike na koje treba obratiti posebnu pažnju, jer tehnologija može imati presudan uticaj na sprovođenje fer i poštenih izbora.

Od hardverskih i softverskih rješenja koje se koriste za sprovođenje izbornih radnji u širem smislu možemo navesti: uređaje za elektronsku identifikaciju birača, AFIS civilni sistem za deduplikaciju otisaka prstiju birača, softver za provjeru potpisa podrške izbornim listama, servis biraci.me i servis potpisi.dik.co.me. U užem smislu, u ovu grupu spadaju samo uređaji za elektronsku identifikaciju birača i softver za provjeru potpisa podrške izbornim listama.

Uređaji za elektronsku identifikaciju birača se u Crnoj Gori koriste od 2016. godine. Upotreba ovih uređaja je modernizovala postupak glasanja, ali nije značajnije doprinijela povećanju stepena povjerenja građana u izborni proces. Uređaji za elektronsku identifikaciju birača opisani su u Zakonu o izboru odbornika i poslanika kao kompaktna hardverska i softverska cjelina sačinjena od: 1) elektronskog čitača mašinski čitljivog zapisa (MRZ) sa lične karte i pasoša; 2) računara u čijoj memoriji će biti smješten izvod iz zaključenog biračkog spiska za tačno određeno biračko mjesto

uključujući i zadnju fotografiju birača iz registra ličnih karata ili pasoša i 3) štampača koji će štampati potvrdu o uspješno izvršenoj identifikaciji birača.¹³

Ovi uređaji sadrže podatke o biračkom mjestu na kojem su aktivirani, datum, vrijeme i izvod iz biračkog spiska za to biračko mjesto i za izbore koji se sprovode. Svaki uređaj sadrži samo statističke podatke o izlaznosti za biračko mjesto na kojem se uređaj nalazi. Provlačenjem lične karte ili pasoša kroz čitač na uređaju, pojavljuju se podaci o biraču, pod uslovom da je isti upisan na tom biračkom mjestu.

Uređaji za elektronsku identifikaciju birača su u vlasništvu i pod kontrolom Ministarstva unutrašnjih poslova, kao organa u čijoj nadležnosti je vođenje biračkog spiska. Nijesu povezani na internet, niti postoji mogućnost preuzimanja podataka koji su u njima pohranjeni. Takođe, uređaji nijesu ni međusobno povezani, a podaci koji su smješteni u ovim uređajima brišu se u roku od 30 dana od dana objavljivanja konačnih rezultata izbora.¹⁴

Sa jedne strane, decentralizacija uređaja za elektronsku identifikaciju i potpuna separacija od drugih uređaja doprinosi bezbjednosti ličnih podataka birača, ali sa druge strane na ovaj način se otvara mogućnost višestrukog glasanja, u slučaju da je jedan birač upisan na više biračkih mjesta. Osim toga, ovi uređaji u potpunosti zavise od direktnog napajanja električnom energijom, odnosno nemaju interni izvor napajanja, pa u slučaju nestanka struje na biračkom mjestu, dolazi i do prekida rada uređaja za elektronsku identifikaciju birača. Ovaj nedostatak može se otkloniti samo nabavkom novih uređaja koji imaju sistem internog napajanja, tj. modifikacija postojećih nije moguća.

Još jedno moderno rješenje koje se koristi u crnogorskom sistemu je softver za obradu izbornih podataka koji je Državna izborna komisija dobila od Misije OEBS-a 2019. godine. Ukupna vrijednost softvera, dva servera i prateće hardverske opreme iznosila je 170.000 eura.¹⁵

Softver koji je OEBS donirao Državnoj izbornoj komisiji sadrži, između ostalog, modul za unos podataka o izlaznosti i rezultatima sa izbornog mjesta. Glavna funkcija ovog modula ogleda se u kreiranju izvještaja. Za tačnost podataka odgovorna su dva lica – jedno lice na biračkom mjestu i drugo u OIK-u koje kontroliše podatke dobijene od biračkog odbora. Ovaj dio softvera funkcioniše tako što nadležno lice na biračkom mjestu unosi podatke u softver, koji se nakon potvrđivanja ne mogu izmijeniti. Unosom podataka kreira se elektronski zapisnik koji se elektronskim putem šalje na verifikaciju u OIK. U slučaju da je prilikom unosa podataka došlo do greške, odgovorno lice u OIK-u će izbrisati takav zapisnik i kreirati novi sa ispravkama. Softver takođe ima mogućnost eksportovanja privremenih rezultata na internet stranicu Državne izborne komisije.

Ovaj softver radi na bazi VPN-a i ima firewall zaštitu. Državna izborna komisija za potrebe zaštite sistema koristi VPN servis britanske kompanije za zaštitu podataka i informacionih sistema, Sophos.¹⁶

Iako Državna izborna komisija koristi usluge respektabilne kompanije sa velikim

¹³ Član 68a Zakona o izboru odbornika i poslanika

¹⁴ Ibid, stav 5

¹⁵ <https://www.osce.org/me/mission-to-montenegro/411812>

¹⁶ <https://www.sophos.com/en-us.aspx>

iskustvom, nije moguće procijeniti bezbjednost softverskog rješenja kojim DIK raspolaže, odnosno mogućnost eksternog napada kojim bi potencijalno moglo doći do izmjene rezultata glasanja, ili mogućnost onesposobljavanja sistema putem ransomware napada, DDoS napada i sl., jer softver još uvijek nije korišten na izborima, i bezbjednost nije provjeravana simuliranim napadima, tzv. breach and attack simulation (BAS).

Prema riječima sagovornika iz Državne izborne komisije, softver je testiran i on funkcioniše. Međutim, barijera za njegovu primjenu je Zakon o izboru odbornika i poslanika. Prema zakonu, jedini elektronski uređaj čija je upotreba dozvoljena na biračkom mjestu je uređaj za elektronsku identifikaciju birača, a članovi biračkog odbora dužni su da svo vrijeme budu prisutni na biračkom mjestu, tako da bi eventualnim odlaskom sa biračkog mjesta kako bi poslali rezultate OIK-u, prekršili važeće zakonske odredbe.

Da bi se u potpunosti omogućila upotreba ovog softverskog modula, potrebno je izmjenama Zakona o izboru odbornika i poslanika predvidjeti mogućnost dodatnog elektronskog uređaja (računara ili mobilnog telefona) koji bi se koristio isključivo za ovu svrhu, i odrediti lice odgovorno za upravljanje tim uređajem. Osim toga potrebno je obezbijediti dovoljan broj uređaja za svako biračko mjesto, obuku za korišćenje uređaja kao i osigurati bezbjednost prilikom njegove upotrebe.

Drugi važan softverski modul kojim Državna izborna komisija raspolaže je modul za provjeru potpisa podrške izbornim listama. Ovaj modul, međutim, nije adekvatno dizajniran. Naime, način provjere potpisa nije usklađen potrebama Državne izborne komisije, imajući u vidu zakonsku obavezu DIK-a da najkasnije u roku od 48 sati od prijema izborne liste provjeri da li ista sadrži nedostatke, posebno imajući u vidu mogućnost podnosilaca izbornih lista da potpise podrške podnesu u bilo koje vrijeme do datuma isteka roka za podnošenje izborne liste i bez prethodne najave. S obzirom da softver zahtjeva od korisnika da prilikom provjere unese ime, prezime i matični broj lica koje je potpisom dalo svoju podršku izornoj listi, kao i usljed nedostatka kapaciteta Državne izborne komisije da obradi veliki broj podataka za kratak vremenski period, Državna izborna komisija je za vrijeme parlamentarnih izbora 2020. godine odlučila da koristi aplikaciju koju je razvila IT Služba Skupštine Crne Gore, čije softversko rješenje za provjeru zahtjeva samo unos jedinstvenog matičnog broja građana, što doprinosi bržoj obradi podataka. Osim toga, zbog nedostatka kapaciteta za blagovremenu obradu podataka, Državna izborna komisija je odlučila da proces obrade podataka povjeri fizičkim licima zaposlenim u Službi Skupštine Crne Gore, što je Agencija za zaštitu ličnih podataka ocijenila nezakonitim.¹⁷

Važno je istaći da Državna izborna komisija raspolaže izvornim kodom softvera koji im je donirao OEBS, tako da postoji mogućnost naknadne modifikacije modula za verifikaciju potpisa kako bi se uskladio njihovim potrebama. U tom smislu najveće barijere su finansijska sredstva i kapaciteti Državne izborne komisije.

Državna izborna komisija trenutno ne raspolaže zavidnom tehnologijom sa zadovoljavajućim stepenom bezbjednosti za svakodnevni rad zaposlenih. Prethodno

¹⁷<https://tinyurl.com/2ms7bh2n>

pomenuti softver koristi se isključivo za izbore i ne sadrži modul za kancelarijsko poslovanje i arhiviranje. Serveri koji su donirani DIK-u zajedno sa softverom za obradu izbornih podataka povezani su samo sa tim softverom. Održavanje internet stranica Državne izborne komisije trenutno je povjereno eksternoj kompaniji.

Osim činjenice da DIK ne raspolaže softverom za kancelarijsko poslovanje i arhiviranje, trenutno ne postoje kontrola i evidencija autorizovanih uređaja i softvera zaposlenih, ni automatizovan backup podataka. Administrator sistema može da pristupi svim računarima, ali svaki zaposleni se brine sam za zaštitu podataka na svom računaru. Svi računari koje zaposleni koriste zaštićeni su šifrom, ali nepoznato je koliko su šifre koje zaposleni koriste „jake“, jer Državna izborna komisija ne održava obuke za zaposlene o digitalnoj higijeni i računarskoj bezbjednosti, pa je upitan nivo digitalne pismenosti zaposlenih u Državnoj izbornoj komisiji kojim bi se osigurao nivo svijesti neophodan za prepoznavanje značaja kvalitetne zaštite računarskih sistema.

U narednom periodu, Državna izborna komisija planira da uspostavi aktivni direktorijum na treći server kojim raspolažu, zajedno sa softverom za kancelarijsko poslovanje na koji će biti povezani svi zaposleni, i biće omogućena aktivna kontrola uređaja i softvera, kao i automatizovano centralizovano ažuriranje softvera i arhiviranje podataka. Planirano je i da internet stranica i e-mail server budu skladišteni na istom serveru. Ovaj server neće biti povezan sa serverima koji se koriste za potrebe softvera za obradu izbornih podataka.

DIK je ostvario i saradnju sa Ministarstvom javne uprave, digitalnog društva i medija, preko kojeg bi trebalo da dobije licence za SQL bazu i Windows server. Međutim, najveći dio planiranih nadogradnji sistema zavisi od finansijskih sredstava koja bi za te potrebe trebala biti opredjeljena Državnoj izbornoj komisiji.

Kada je riječ o opštinskim izbornim komisijama, važno je prije svega naglasiti da veliki dio njih nema posebne kancelarijske prostore, već se njihove kancelarije nalaze u drugim zgradama. Na primjer, OIK Nikšić nalazi se u zgradi Opštine Nikšić, i ne raspolaže sopstvenom računarskom infrastrukturom. OIK je za vrijeme parlamentarnih i predsjedničkih izbora pod kontrolom DIK-a, što znači da moraju da koriste softverska rješenja koja im DIK naloži da koriste. DIK takođe vrši obuku članova OIK-a za upotrebu softvera za obradu izbornih podataka. Prema riječima našeg sagovornika iz DIK-a, za obuku korišćenja softvera potrebno je manje od sat vremena, gdje najveći dio vremena oduzima upoznavanje korisnika sa načinom rada VPN-a. Međutim, kada su u pitanju lokalni izbori, DIK ne može kontrolisati koji softver koristi OIK, jer su opštinske izborne komisije nadležne za sprovođenje svih izbornih aktivnosti na lokalnim izborima, uključujući i izbor softvera. Ovo je još jedan u nizu problema koji bi se mogao prevazići zakonskom odredbom kojom bi bilo predviđeno da se istog dana održavaju parlamentarni izbori i lokalni izbori u svim opštinama.

XIII MEĐUNARODNI I DOMAĆI POSMATRAČI

Zakon o izboru odbornika i poslanika predviđa da ovlašćeni predstavnici domaćih nevladinih organizacija, registrovanih za praćenje ostvarivanja političkih prava i sloboda, mogu pratiti tok izbora i rad organa za sprovođenje izbora, u skladu sa ovim zakonom. Domaće nevladine organizacije zainteresovane za praćenje izbora podnose prijavu Državnoj izbornoj komisiji, koja u roku od 48 časova od prijema prijave, izdaje službena ovlašćenja ili rješenjem odbija izdavanje ovlašćenja. Organi za sprovođenje izbora su dužni da stranom i domaćem posmatraču omoguće praćenje toka izbora i rada organa za sprovođenje izbora. Birački odbor dužan je da u zapisniku konstatuje prisustvo posmatrača na biračkom mjestu. Državna izborna komisija na predlog organa za sprovođenje izbora, može oduzeti ovlašćenje ili identifikacionu karticu licu kome je izdata, ukoliko se ne pridržava pravila o održavanju reda na biračkom mjestu, odnosno pravila o radu organa za sprovođenje izbora.

Za nadgledanje lokalnih izbora u Nikšiću koji su održani 14. marta akreditovano je ukupno 197 posmatrača. Od ukupnog broja akreditovanih, 189 su domaći posmatrači, od čega je 181 posmatrač Centara za monitoring i istraživanje (CeMI), te osam posmatrača Centra za demokratsku tranziciju (CDT). CeMI je sproveo paralelno prebrojavanje glasova i objavio projekcije rezultata.

Akreditovano je i osam stranih posmatrača. Ambasada Velike Britanije je akreditovala pet (5) a Ambasada Sjedinjenih Država tri (3) posmatrača u Crnoj Gori.

Posmatrači Centra za monitoring i istraživanje su, osim putem telefona, o svojim nalazima primarno obavještavali putem aplikacije "Fer izbori".

Zakonskim okvirom Crne Gore omogućena je administrativna i sudska zaštita izbornih prava. U upravnom postupku moguće je uputiti prigovor nadležnim opštinskim izbornim komisijama i Državnoj izbornoj komisiji. Takođe, na odluke Državne izborne komisije moguće je uputiti žalbu Ustavnom sudu, kao krajnjoj instanci u sistemu zaštite izbornih prava u Crnoj Gori. Prigovori i žalbe opštinskim izbornim komisijama, Državnoj izbornoj komisiji i Ustavnom sudu se podnose u skladu sa Zakonom o izboru odbornika i poslanika.

Tokom izbornog procesa u Nikšiću, opštinskoj izbornoj komisiji podnijet je jedan prigovor Građanskog pokreta URA – Opštinskog odbora Nikšić koji se odnosio na regularnost izbornog procesa, a koji je podnijet dana 17.03.2021. godine, te dopunjen 18.03.2021. godine.

Prigovor broj 197 od 17.02.2021. godine¹⁸ odnosi na nepoklapanje izbornog materijala na nekim biračkim mjestima, odnosno neslaganja broja upotrijebljenih glasačkih listića, kontrolnih kupona i odrezaka – potvrda, te se traži ponavljanje izbora na biračkim mjestima 3, 20, 27, 82, 97, 100, 103, 105, 125, 118, 130 138. Dopunom prigovora broj 197/1 od 18.03.2021. godine,¹⁹ OIK je obavješten da se odustaje od prigovora u dijelu koji se odnosi na ponavljanje izbora na BM 3, 27, 97, 100, 103, 105, 125, 118, 130 138, jer se neposrednim uvidom u izborni materijal uvidjelo da nema osnova za ponavljanje izbora na navedenim BM, dok se ostalo pri dijelu prigovora koji se odnosi na regularnost izbornog procesa i ponavljanja izbora na BM 20 i 82.

Opštinska izborna komisija Nikšić je rješenjem broj 197/2 od 18.03.2021. godine²⁰ odbila prigovor kao neosnovan, na koju odluku je GA URA podnijela prigovor Državnoj izbornoj komisiji dana 20.03.2021. godine.

Državna izborna komisija je odbila prigovor kao neosnovan rješenjem broj 126/1 dana 21.03.2021. godine,²¹ nakon čega je podnosilac prigovora podnio žalbu Ustavnom sudu Crne Gore. Ustavni sud je Odlukom U-VIII br. 1/21 od 27.03.2021. godine usvojio žalbu i ukinuo Rješenje Državne izborne komisije, broj 126/2 od 21.03.2021. godine, u dijelu koji se odnosi na biračko mjesto broj 82, te poništio izborni postupak na istom, dok je odbijena žalba u dijelu koji se odnosi na biračko mjesto broj 20, kao neosnovana.

Državna izborna komisija je u izvršenju odluke Ustavnog suda donijela rješenje br. 126/6 dana 28.03.2021. godine²² kojim je naložila opštinskoj izbornoj komisiji Nikšić da sprovede ponovne izbore na biračkom mjestu 82.²³

¹⁸<https://niksic.dik.co.me/wp-content/uploads/sites/19/2021/03/Prigovor-1.pdf>

¹⁹<https://niksic.dik.co.me/wp-content/uploads/sites/19/2021/03/Prigovor-2.pdf>

²⁰<https://niksic.dik.co.me/wp-content/uploads/sites/19/2021/03/Rjesenje-po-prigovoru.pdf>

²¹<https://dik.co.me/wp-content/uploads/2021/03/Rje%C5%A1enje-URA-novo.pdf>

²²<https://dik.co.me/wp-content/uploads/2021/03/Ponisteno-URA-Niksic.pdf>

²³<https://niksic.dik.co.me/wp-content/uploads/sites/19/2021/03/Odluka-o-ponovnim-izbora.pdf>

Prioritetne preporuke

1. *Potrebno je sprovesti sveobuhvatnu izbornu reformu koja bi obuhvatila usvajanje novog (1) Zakona o izboru odbornika i poslanika, kao i odnosnih zakona: (2) Zakon o biračkom spisku i (3) Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja. Takođe reforma bi trebala da uključi amandmansko djelovanje na set povezanih zakona: (4) Zakon o elektronskim medijima, (5) Zakon o registrima prebivališta i boravišta i (6) Zakon o sprečavanju korupcije. Sveobuhvatnom reformom bi se regulisala sva sporna pitanja iz ovog, ali i prethodnih izbornih procesa. Valjalo bi razmisliti i o kodifikaciji izbornih zakona.*
2. *Potpuna profesionalizacija i depolitizacija DIK-a i i djelimična OIK-a – Potrebno je izvršiti potpunu profesionalizaciju i depolitizaciju sastava Državne izborne komisije, koju bi činilo 3 – 5 profesionalaca (iz oblasti prava), te profesionalizovati i depolitizovati poziciju predsjednika OIK-a.*

Ostale preporuke

A. Skupštini Crne Gore

1. *Kroz izmjenu Zakona o izboru odbornika i poslanika omogućiti samostalnim kandidatima, pojedincima, individualne kandidature, odnosno da samostalno učestvuju na izborima.*
2. *Potrebno je uvesti preferencijalno glasanje, sa više preferencijalnih glasova (5) na raspolaganju biraču. Isto će povećati uticaj birača na izbor konkretnih poslanika, ali i ojačati vezu između građana i njihovih izabраниh predstavnika.*
3. *Uvesti u Zakon o izboru odbornika i poslanika preciznu proceduru kako se jedna lista registruje kao manjinska, i na bazi toga vuče prava na manjinsku reprezentaciju.*
4. *Kroz izmjenu Zakona o izboru odbornika i poslanika obezbijediti ravnopravnost pripadnika zajednice Roma, koji nemaju ravnopravan status sa pripadnicima manjinske zajednice koja u sličnom procentu učestvuje u ukupnoj populaciji.*
5. *U skladu sa međunarodnim obavezama koje je Crna Gora preuzela, neophodno je definisati obuhvat pojma praćenja izbora Zakonom o izboru odbornika i poslanika, na način da on obuhvati i nesmetan uvid domaćim i stranim posmatračima izbornog procesa u izborni materijal.*
6. *Smanjiti broj potpisa potrebnih za potvrđivanje izborne liste uz uvođenje obavezne verifikacije autentičnosti potpisa od strane notara. Uvesti takođe ograničenje za visinu cijene ove usluge da ne bi bila ograničavajući faktor za isticanje kandidatura.*
7. *Ukinuti zabranu da jedan građanin može svojim potpisom podržati samo jednu listu kandidata.*

8. *Spriječiti zloupotrebe pri glasanju, kroz utvrđivanje precizne odredbe o uslovima da bi glasački listić bio važeći, umjesto sadašnje nedovoljno precizne odredbe o situacijama u kojima je glasački listić nevažeći. Ovim izmjenama je potrebno spriječiti da se označavanjem listića različitim geometrijskim oblicima, ukrasima, u kombinaciji sa različitim bojama ugrožava tajnost glasanja.*
9. *Izmijeniti Zakon o izboru odbornika i poslanika kojim bi bila omogućena profesionalizacija DIK-a na način što bi sastav komisije činilo 3–5 profesionalaca iz oblasti prava (po mogućnosti sa akcentom na izbornu pravo). Predložena profesionalizacija sastava DIK-a značajno bi uticala na njeno ozbiljnije i efikasnije funkcionisanje, uz jačanje kapaciteta i ustaljenih procedura neophodnih za planiranje i rad ove institucije. Posljednje istraživanje javnog mnjenja koje je CeMI sproveo ukazuje da je potrebno snažnije uvođenje stručnjaka u Državnu izbornu komisiju. Prema nalazima ovog istraživanja 65.5% ispitanika ocjenjuje da Državnu izbornu komisiju treba da čine kombinovano predstavnici političkih partija i nezavisni stručnjaci, sa dominacijom stručnjaka.*
10. *Potrebno je profesionalizovati poziciju predsjednika opštinske izborne komisije kojeg bi na to mjesto, na bazi zakonom utvrđenih kriterijuma, na osnovu javnog konkursa, postavljala Državna izborna komisija. Ostali članovi bi bili određeni od strane političkih partija po sličnom modelu.*
11. *Predstavnici potvrđenih izbornih lista ubuduće ne bi trebalo da učestvuju u radu DIK-a i imaju pravo glasa, već samo pravo posmatranja rada i uvida u dokumentaciju DIK-a.*
12. *Potrebno je preciznije i nedvosmisleno pravno urediti izbor članova/ica OIK-a i BO-a kako isti ne bi zavisio od političkih previranja i odluka OIK-a ili DIK-a.*
13. *Potrebno je izmijeniti Zakon o izboru odbornika i poslanika kako bi svi aspekti rada biračkih odbora bili detaljno regulisani zakonom.*
14. *Potrebno je izmijeniti Zakon o sprječavanju korupcije kojim bi ASK dobila ojačana ovlašćenja i bilo joj omogućeno sprovođenje upravne istrage.*
15. *U cilju stavljanja u ravnopravan položaj svih kategorija političkih subjekata, neophodno je terminološki redefinisati pojam političkog subjekta i rokove za izvještavanje o troškovima u toku kampanje prilagoditi na način koji ne ostavlja prostor za nepoštovanje obaveza iz Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja.*
16. *Državno finansiranje redovnog rada i predizbornih kampanja političkih partija treba da bude zakonski uslovljeno uvođenjem u statute i sprovođenjem demokratskih procedura selekcije kandidata za poslaničke i odborničke funkcije, te direktnog izbora partijskog rukovodstva od strane članova partije.*
17. *Zakon o izboru odbornika i poslanika treba izmijeniti kako bi regulisao ponašanje i upotrebu društvenih medija tokom izborne ćutnje.*
18. *Kako bi se osiguralo puno poštovanje principa izborne ćutnje, smatramo da zakonom treba regulisati da odgovornost za poštovanje izborne ćutnje na društvenim mrežama bude na političkim subjektima koji učestvuju u izborima, umjesto na socijalnim platformama.*

19. *Izmjenama Zakona o registrima prebivališta i boravišta uvesti stroge kazne za lica koja ne prijave promjenu prebivališta.*
20. *Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja treba izmijeniti kako bi se regulisala upotreba društvenih medija tokom kampanje.*
21. *Potrebno je obezbijediti adekvatna sredstva Državnoj izbornoj komisiji za modernizovanje računarske infrastrukture.*
22. *Izmjenama i dopunama Zakona o izboru odbornika i poslanika potrebno je omogućiti prisustvo dodatnog elektronskog uređaja na biračkom mjestu, za potrebe korišćenja softvera za obradu izbornog materijala. Istovremeno, potrebno je u saradnji sa IT stručnjacima, pravilnikom propisati način na koji bi taj uređaj bio konfigurisan, tačan momenat aktivacije uređaja na biračkom mjestu, odgovorno lice za upotrebu i njegovog zamjenika.*

B. Državnoj izbornoj komisiji

23. *Potrebno je usvojiti novi pravilnik o radu DIK-a kojim bi se regulisale sve sporne situacije iz ovog i prethodnih izbornih ciklusa, a koje mogu biti zloupotrebjene (snimanje sjednica, vođenje i usvajanje zapisnika tokom sjednica, način stavljanja određenog pitanja na glasanje, način usvajanja prigovora, dužina pauza, neophodan broj članova za stavljanje određenog prijedloga na dnevni red, dužina i osnov pauza za rad, i slična pitanja).*
24. *Obezbijediti pristup medijima na sjednicama DIK-a.*
25. *Posebnu pažnju posvetiti provjeravanju vjerodostojnosti potpisa kako ne bi dolazilo do zloupotreba.*
26. *Potrebno je uvesti uživo praćenje sjednica putem interneta, a naročito u okolnostima pandemije.*
27. *Potrebno je omogućiti pripadnicima romske zajednice da imaju izborni materijal na svom jeziku, kako bi im se omogućilo potpuno korišćenje biračkog prava.*
28. *Nošenje akreditacije nije obaveza ni u Pravilima o radu biračkih odbora, ni u Priručniku za obuku biračkih odbora, pa je zbog smanjivanja prostora za zloupotrebu od neovlašćenih lica, potrebno uvesti i ovu obavezu u podzakonski akt.*
29. *Ukazivati biračkim odborima na važnost rada u punom sastavu da ne bi bilo situacija u kojima birački odbor radi u sastavu od četiri člana, a ne pet kako je predviđeno Zakonom o izboru odbornika i poslanika.*
30. *Ujednačiti praksu biračkih odbora po pitanju postupanja prema licima koje uređaj za elektronsku identifikaciju ne prepoznaje.*
31. *Neophodno je raditi na edukaciji predsjednika i članova biračkih odbora o zabrani korišćenja mobilnog telefona na biračkom mjestu.*
32. *Državna izborna komisija, koja je u posjedu izvornog koda softvera koji im je OEBS donirao, mora raditi na unaprjeđenju softverskog modula za provjeru potpisa podrške izbornim listama, kako ne bi dolazili u situaciju da uslijed nemogućnosti blagovremene provjere potpisa dolazi do kršenja odredbi Zakona o zaštiti ličnosti podataka.*

33. Državna izborna komisija treba da obezbijedi svim zaposlenima redovne obuke o računarskoj bezbjednosti.
34. Prije upotrebe softvera za obradu izbornih podataka, potrebno je sprovesti simulaciju napada, kako bi se testirala računarska bezbjednost Državne izborne komisije. Treba razmisliti i o mogućnosti podrške Državnoj izornoj komisiji od strane Službe za informaciono komunikacione tehnologije, bezbjednost i sisteme tehničkog nadzora u Ministarstvu unutrašnjih poslova.

C. Opštinskim izbornim komisijama

35. Opštinske izborne komisije treba da štite integritet izbornog procesa na način što će utvrđivanje i proglašavanje izbornih lista vršiti u skladu sa Zakonom o izboru odbornika i poslanika i prema unaprijed utvrđenim procedurama, te da isključe iz izbornog procesa sve izborne liste koje ne zadovoljavaju formalno pravne uslove učesća na izborima.
36. Brže procesuirati prijave povodom ugrožavanja izbornih prava uzimajući u obzir hitnost koja je neophodna u odlučivanju o sporovima koji se tiču izbornih prava.
37. Poboljšati uslove na biračkim mjestima za osobe sa invaliditetom (riješiti problem prepreka ili odrediti druga biračka mjesta) kako ne bi dolazilo do glasanja izvan glasačkog mjesta.
38. Raditi na ažurnosti postojećih sajtova opštinskih izbornih komisija u vezi sa proaktivnim djelovanjem i objavljivanjem informacijama važnih za sprovođenje izbora.
39. Ujednačiti praksu biračkih odbora po pitanju postupanja prema licima koje uređaj za elektronsku identifikaciju ne prepoznaje.
40. Neophodno je obezbijediti dosljednu primjenu zakonske obaveze poštovanja odredbi koje se tiču zastupljenosti žena na izbornim listama, te da se onemoguću prihvatanje izbornih lista koje ne poštuju Zakonom propisan broj i raspored žena na listi.

D. Ustavnom sudu

41. Treba ujednačiti praksu Ustavnog suda Crne Gore u odlučivanju po žalbama u izbornom procesu da bi se izbjegla pravna nesigurnost.

E. Tužilaštvima i sudovima

42. Procesuirati prijave povodom ugrožavanja izbornog prava brže nego što je to bio slučaj u prethodnim izbornim procesima.

F. Ministarstvu unutrašnjih poslova

43. Nastaviti sa automatskom kontrolom i deduplikacijom otisaka prsta putem AFIS sistema i uvesti kontrolu postojanja istih foto identiteta u biračkom spisku. Na ovaj način bi se spriječila zloupotreba biračkog spiska u slučaju da postoje lica kojima je izdato više ličnih karata sa različitim identitetima.
44. Stvarati nove mehanizme za još bolje ažuriranje biračkog spiska kako bi bilo što manje primjera birača koji su upisani u birački spisak a ne bi trebalo da ih bude. Alternativno, razmisliti o drugim modelima (makar privremeno dok se ne uredi birački spisak), kao što je aktivni birački spisak, ili uvođenje obaveznog glasanja, po uzoru na druge zemlje.

45. Saradnja MUP-a i organa izborne administracije tokom izbornog procesa mora biti na mnogo višem nivou.

G. Agenciji za sprječavanje korupcije

46. I pored značajnih pomaka potrebno je unaprijediti proaktivnost ASK-a kada je riječ o obuci obveznika zakona.

47. Potrebna je snažnija proaktivnost u dijelu kontrole poštovanja Zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, putem opomena i objektivnijeg i efikasnijeg podnošenja prekršajnih prijava protiv političkih subjekata koji krše zakon, u cilju transparentnosti ovog dijela njihovog rada i upoznavanja građana o načinima finansiranja njihove kampanje.

48. ASK mora stvoriti bazu podataka potencijalno rizičnih fizičkih i pravnih lica kako bi smanjio rizik od neovlašćenog uticaja i indirektnog djelovanja ovih lica izvan perioda u kome se odvija predizborna kampanja.

49. ASK treba da kontinuirano, sveobuhvatno prati socijalna davanja i zapošljavanja u Crnoj Gori, u izbornoj godini, na tromjesečnom nivou, zbog potpunije slike o mogućoj zloupotrebi ove vrste davanja.

50. Neophodno je raditi na daljem unaprjeđenju PR strategije ASK-a, i na taj način doprinijeti transparentnosti i proaktivnosti aktivnosti ASK-a, kao i u većoj mjeri informisati zainteresovanu javnost. Korišćenje kreativnih audio vizuelnih rješenja (infografika, video snimci priča, animacije) tokom i van perioda predizborne kampanje, a u vezi sa ključnim nalazima, doprinijelo bi pozitivnom uticaju na javni ugled ASK-a.

51. ASK treba da usvoji nove taktike za praćenje zloupotreba državnih resursa koje su prilagođene online okruženju i treba da radi na unaprjeđenju kapaciteta za prikupljanje dokaza o zloupotrebi državnih resursa korišćenjem novih tehnologija.

52. ASK treba da razmotri uvođenje obaveze političkim partijama da dostave fakture za plaćene sadržaje na Facebook-u kao i listinga svog Ads Manager-a u kojem se vidi pregled svih reklama i iznos novca koji je potrošen u svrhu boosting-a odnosno sponzorisanja Facebook postova za svrhe političke kampanje.

53. ASK treba da provjeri eventualno učešće SPC u finansiranju kampanje koalicije Za budućnost Crne Gore, odnosno Za budućnost Nikšića, s obzirom da su lideri ove koalicije u predizbornoj kampanji za parlamentarne izbore 2020. godine obavijestili javnost da je SPC učestvovala u sprovođenju kampanje ove koalicije.

H. Političkim subjektima

54. Apelujemo na sve političke subjekte da umanje opšti stepen politizacije izbornog procesa i organa za sprovođenje izbora, kako bi se povećao ukupni stepen profesionalizacije rada izbornih organa i povratilo povjerenje građana u izbore i izborne rezultate.

55. Politički subjekti bi trebalo da imaju u vidu opšti javni interes i da poštuju norme izbornog zakonodavstva, a ne da zloupotrebjavaju pravne praznine i pravne nedoumice zarad ličnih interesa pojedinaca, ili partija.

56. Smatramo da bi politički subjekti trebali da se uzdrže od negativne lične kampanje.

57. Politički subjekti, kao i njihovi lideri trebalo bi da poštuju predizbornu ćutnju i na društvenim mrežama.

I. U vezi sa medijima

58. Zakonski okvir za medije treba unaprijediti na način da obezbijedi ujednačen i ravnopravan tretman svih izbornih subjekata.
59. Radio televizija Crne Gore, kao javni emiter, treba da obezbijedi balansirano izvještavanje o političkim subjektima u predizbornoj kampanji.
60. Privatni mediji trebaju da obezbijede balansirano izvještavanje o učesnicima izbornog procesa.
61. Medijima bi trebalo pružiti podršku u vidu edukacija o dezinformacionim kampanjama, posebno tokom izbora, kao i u uspostavljanju međusektorske saradnje sa OCD u borbi protiv dezinformacionih kampanja na internetu.
62. Mediji bi trebali da sprovedu kampanje za podizanje svijesti građana o digitalnim pravima i načinima zaštite ljudskih prava na internetu.

Osnovni tim posmatračke misije Centar za monitoring i istraživanje CeMI

Zlatko Vujović – Šef misije

Teodora Gilić – Projekt koordinator

Vladimir Simonović – Pravni ekspert

Dubravka Tomić – Finansijski službenik

Dušan Tomić – PVT koordinator

ANEX

**Obrađeni podaci iz izvještaja
posmatrača sa biračkih mjesta**

Otvaranje biračkih mjesta

Predsjednik/ca biračkog odbora je:	Broj odgovora	%
Muškarac	66	72,53
Žena	25	27,47
UKUPNO	91	100

Da li postoje fizičke barijere za pristup biračkom mjestu osoba sa invaliditetom (visok prag, stepenice...)?	Broj odgovora	%
Da	28	30,77
Ne	61	67,03
Ne znam	2	2,2
UKUPNO	91	100

Da li su izborni materijali dostupni na jeziku nacionalnih manjina?	Broj odgovora	%
Da	34	38,20
Ne	24	26,97
Ne znam	31	34,83
UKUPNO	89	100

Da li obezbijedeni šabloni za osobe sa oštećenjem vida?	Broj odgovora	%
Da	50	54,95
Ne	23	25,27
Ne znam	18	19,78
UKUPNO	91	100

Da li je birački odbor prije otvaranja provjerio da li su obezbijedeni uslovi za glasanje?	Broj odgovora	%
Da	67	74,44
Ne	0	0
Ne znam	23	0,25
UKUPNO	90	100

Da li su odgovornosti članova biračkog odbora definisane žrijebanjem?	Broj odgovora	%
Da	53	59,55
Ne	6	6,74
Ne znam	30	33,71
UKUPNO	89	100

Da li je broj birača javno objavljen i unesen u zapisnik o radu biračkog odbora?	Broj odgovora	%
Da	77	82,02
Ne	2	0
Ne znam	12	17,98
UKUPNO	91	100

Da li su pečatirani svi glasački listići od strane biračkog odbora?	Broj odgovora	%
Da	82	38,2
Ne	1	26,97
Ne znam	31	34,83
UKUPNO	89	100

Da li je uređaj za elektronsku identifikaciju birača postavljen tako da ga većina članova biračkog odbora može vidjeti?	Broj odgovora	%
Da	85	93,41
Ne	4	4,4
Ne znam	2	2,2
UKUPNO	91	100

Da li je bilo tehničkih problema prilikom aktiviranja uređaja za elektronsku identifikaciju?	Broj odgovora	%
Da	3	3,33
Ne	75	83,33
Ne znam	12	13,33
UKUPNO	90	100

Da li je glasačka kutija neprozirna?	Broj odgovora	%
Da	89	98,89
Ne	1	1,11
UKUPNO	90	100

Da li su pakovanja u kojima se nalazio izborni materijal bila zapečaćena?	Broj odgovora	%
Da	73	82,02
Ne	0	0
Ne znam	16	17,98
UKUPNO	89	100

Glasačka kutija	Broj odgovora	%
Glasačka kutija propisno zapečaćena, potpisani kontrolni listić se nalazi u kutiji	83	100
Glasačka kutija NIJE propisno zapečaćena	0	0
Kontrolni listić NIJE potpisan	0	0
Glasačka kutija NIJE propisno zapečaćena i kontrolni listić NIJE potpisan	0	0
UKUPNO	83	100

Da li je prvi glasač ubacio listić u glasačku kutiju?	Broj odgovora	%
Da	74	83,02
Ne	0	0
Ne znam	15	16,85
UKUPNO	89	100

Da li je sav navedeni izborni materijal bio na biračkom mjestu:		Broj odgovora	%	Total
Elektronski uređaj za identifikaciju birača	Da	88	100	100
	Ne	0	0	
Dva eTokena (elektronska ključa) za aktiviranje uređaja za elektronsku identifikaciju birača	Da	89	100	100
	Ne	0	0	
Potreban broj glasačkih listića	Da	90	100	100
	Ne	0	0	
Potreban broj šablona za glasački listić	Da	89	100	100
	Ne	0	0	
Zbirne izborne liste	Da	89	100	100
	Ne	0	0	
Dva odštampana izbora iz biračkog spiska (jedan za glasanje putem pisma)	Da	88	100	100
	Ne	0	0	
Kutije za glasanje na biračkom mjestu	Da	90	100	100
	Ne	0	0	
Prenosna-mobilna kutija za glasanje putem pisma	Da	89	100	100
	Ne	0	0	
Posebne i službene koverta za glasanje	Da	88	100	100
	Ne	0	0	
Obrazac zapisnika o radu biračkog odbora	Da	87	100	100
	Ne	0	0	

Da li je BM uređeno u skladu sa preporukama za epidemiološku zaštitu birača?	Broj odgovora	%
Da	84	93,33
Ne	6	6,67
Ne znam	0	0
UKUPNO	90	100

Da li je BM označeno na način da pravac kretanja svakog birača i minimalna distanca od dva metra bude obezbijedena ispred ulaska na BM?	Broj odgovora	%
Da	75	83,33
Ne	14	15,56
Ne znam	1	1,11
UKUPNO	90	100

Da li je BM označeno na način da pravac kretanja svakog birača i minimalna distanca od dva metra bude obezbijedena ispred stola na kojem se vrši identifikacija birača?	Broj odgovora	%
Da	71	78,89
Ne	18	20
Ne znam	1	1,11
UKUPNO	90	100

Da li su na ulasku u BM i na izlazu sa BM postavljene posude sa sredstvom za dezinfekciju ruku?	Broj odgovora	%
Da	88	96,7
Ne	2	2,2
Ne znam	1	1,1
UKUPNO	91	100

Da li svi članovi BO sve vrijeme nose maske?	Broj odgovora	%
Da	80	96,7
Ne	11	2,2
Ne znam	0	1,1
UKUPNO	91	100

Da li je BO sproveo dezinfekciju prostora?	Broj odgovora	%
Da	68	74,73
Ne	1	1,1
Ne znam	22	24,18
UKUPNO	91	100

Ocjena biračkog mjesta	Broj odgovora	%
Odlično	46	50,55
Vrlo dobro	27	29,67
Dobro	13	14,29
Loše	3	3,3
Veoma loše	2	2,2
UKUPNO	91	100
Srednja ocjena	4,23	

Proces glasanja

Da li su prisutni opunomoćeni predstavnici lista/ partija?	Broj odgovora	%
Da, svi	67	67,68
Da, ali ne svi	32	32,32
Nijesu	0	0
UKUPNO	99	100

BR mjesta ispod 10m2 po osobi (slobodna procjena posmatrača)	Broj odgovora	%
Broj BM	0	0
Procenat posmatranih BM	99	0

Broj BM mjesta sa prisutnih peko 20 osoba u jednom momentu (slobodna procjena posmatrača)	Broj odgovora	%
Broj BM	2	2
Procenat posmatranih BM	98	2,04

Da li svi članovi BO sve vrijeme nose maske?	Broj odgovora	%
Da	87	87,88
Ne	12	12,12
Ne znam	0	0
UKUPNO	99	100

Da li je BO sproveo dezinfekciju prostora?	Broj odgovora	%
Da	82	82,83
Ne	2	2,02
Ne znam	15	15,15
UKUPNO	99	100

Da li su prisutni domaći nestranački posmatrači?	Broj odgovora	%
Da	65	65,66
Ne	34	34,34
Ne znam	0	0
UKUPNO	99	100

Da li svi članovi biračkog odbora i svi posmatrači imaju dobar pregled procedure glasanja?	Broj odgovora	%
Da	96	96,97
Ne	3	3,03
UKUPNO	99	100

Da li ste Vi ili neko drugi onemogućeni na bilo koji način da posmatrate proceduru glasanja? (ako je pod A detaljno opisati)?	Broj odgovora	%
Da	5	5,05
Ne	94	94,95
UKUPNO	99	100

Da li Vas je bilo koji od posmatrača ili kandidata informisao o problemima prilikom glasanja	Broj odgovora	%
Da	7	7,07
Ne	92	92,93
UKUPNO	99	100

Da li ste primijetili prisustvo uniformisanih ili neovlašćenih lica na biračkom mjestu?	Broj odgovora	%
Da	1	1,01
Ne	98	98,99
UKUPNO	99	100

Ako je na pitanje 16 odgovor DA, da li su te osobe ometale izborni proces?	Broj odgovora	%
Da	0	0
Ne	19	100
UKUPNO	19	100

Da li ste primijetili aktivnosti kampanje u blizini biračkog mjesta (na udaljenosti od 100 m zabranjeno je isticanje stranačkih simbola)?	Broj odgovora	%
Da	1	1,01
Ne	98	98,99
UKUPNO	99	100

Da li je, na bilo koji način fizički pristup biračkom mjestu otežan za birače?(ako je pod A detaljno opisati)?	Broj odgovora	%
Da	5	5,05
Ne	94	94,95
UKUPNO	99	100

Da li se stvarala gužva ispred biračkog mjesta?	Broj odgovora	%
Da	24	24,24
Ne	75	75,76
UKUPNO	99	100

Da li je bilo tenzije ili narušavanje javnog reda ispred biračkog mjesta?	Broj odgovora	%
Da	8	8,08
Ne	91	91,92
UKUPNO	99	100

Da li je bilo vođenja izlaznih anketa ispred biračkog mjesta?	Broj odgovora	%
Da	0	0
Ne	99	100
UKUPNO	99	100

Da li je bilo drugih problema u blizini biračkog mjesta?	Broj odgovora	%
Da	5	5,05
Ne	94	94,95
UKUPNO	99	100

Da li ste primijetili preveliku gužvu na BM?	Broj odgovora	%
Da	12	12,12
Ne	87	87,88
UKUPNO	99	100

Da li ste primijetili prisustvo materijala povezanih sa kampanjom na BM?	Broj odgovora	%
Da	1	1,01
Ne	98	98,99
UKUPNO	99	100

Da li ste primijetili na BM da neko pokušava da utiče na birače za koga da glasaju?	Broj odgovora	%
Da	1	1,01
Ne	98	98,99
UKUPNO	99	100

Da li ste primijetili na BM tenziju i remećenje javnog reda?	Broj odgovora	%
Da	6	6,06
Ne	93	93,94
UKUPNO	99	100

Da li ste primijetili prisustvo naoružane osobe?	Broj odgovora	%
Da	0	0
Ne	99	100
UKUPNO	99	100

Da li ste primijetili na BM druge probleme?	Broj odgovora	%
Da	4	4,04
Ne	95	95,96
UKUPNO	99	100

Da li je bilo problema prilikom korišćenja uređaja za elektronsku identifikaciju birača?	Broj odgovora	%
Da	5	5,05
Ne	94	94,95
UKUPNO	99	100

Da li je bilo birača koji nisu glasali jer im ime nije u izvodu biračkog spiska za ovo glasačko mjesto?	Broj odgovora	%
Da	23	23,23
Ne	76	76,77
UKUPNO	99	100

Da li je bilo grupnih glasanja (više članova porodice odjednom, npr)?	Broj odgovora	%
Da	31	31,31
Ne	68	68,69
UKUPNO	99	100

Da li je neko pokušao da glasa ili je glasao više puta?	Broj odgovora	%
Da	0	0
Ne	99	100
UKUPNO	99	100

Da li je bilo slučajeva da je neko glasao u ime druge osobe?	Broj odgovora	%
Da	5	5,05
Ne	94	94,95
UKUPNO	99	100

Da li je neko od članova biračkog odbora ili posmatrača koristio mobilni telefon na BM?	Broj odgovora	%
Da	32	32,32
Ne	67	67,68
UKUPNO	99	100

Da li neko vodi evidenciju o imenima biračima koji su glasali?	Broj odgovora	%
Da	27	27,27
Ne	72	72,73
UKUPNO	99	100

Da li je bilo slučajeva da je birač glasno rekao ili na drugi način pokazao za koga je glasao?	Broj odgovora	%
Da	7	7,07
Ne	92	92,93
UKUPNO	99	100

Ako je odgovor DA, da li je taj glas (listić) poništen?	Broj odgovora	%
Da	4	23,53
Ne	13	76,47
UKUPNO	17	100

Da li birački odbor slijedi propisanu proceduru elektronske identifikacije glasača?	Broj odgovora	%
Da	97	97,98
Ne	2	2,02
UKUPNO	99	100

Da li birači dobijaju ovjeren/pečatiran glasački listić?	Broj odgovora	%
Da	99	100
Ne	0	0
UKUPNO	99	100

Da li se birač svojeručno potpisao pored svog imena na izvod iz biračkog spiska?	Broj odgovora	%
Da	99	100
Ne	0	0
UKUPNO	99	100

Da li su uvijek prisutni svi članovi biračkog odbora ili njihovi zamjenici?	Broj odgovora	%
Da	93	93,94
Ne	6	6,06
UKUPNO	99	100

Da li vam je obezbijedena dobra saradnja sa biračkim odborom tokom nadgledanja?	Broj odgovora	%
Da	99	100
Ne	0	0
UKUPNO	99	100

Da li je na BM došlo do nestanka električne energije?	Broj odgovora	%
Da	3	3,03
Ne	96	96,97
UKUPNO	99	100

Da li je se u slučaju nestanka električne energije prešlo na vizuelnu identifikaciju birača?	Broj odgovora	%
Da	2	8,7
Ne	21	91,3
UKUPNO	23	100

Da li je se u slučaju nestanka električne i vizuelne identifikacije birača to zapisnički konstatovano?	Broj odgovora	%
Da	2	10
Ne	18	90
UKUPNO	20	100

Da li ste primijetili druge proceduralne greške?	Broj odgovora	%
Da	3	3,03
Ne	96	96,97
UKUPNO	99	100

Ocjena biračkog mjesta	Broj odgovora	%
Odlično	52	52,53
Vrlo dobro	28	28,28
Dobro	17	17,17
Loše	0	0
Veoma loše	2	2,02
UKUPNO	99	100
Srednja ocjena	4,29	

Zatvaranje i brojanje

Da li je bilo birača koji su čekali ispred biračkog mjesta u 20h?	Broj odgovora	%
Da	3	3,8
Ne	76	96,2
UKUPNO	79	100

Ako jeste, da li im je dozvoljeno da glasaju?	Broj odgovora	%
Da	3	20
Ne	12	80
UKUPNO	15	100

Da li je biračko mjesto zatvoreno u 20h?	Broj odgovora	%
Da	78	98,73
Ne	1	1,27
UKUPNO	79	100

Da li su glasali svi registrovani glasači za glasanje putem pisma?	Broj odgovora	%
Da	62	78,48
Ne	15	18,99
Ne znam	2	2,53
UKUPNO	79	100

Da li je predsjednik biračkog odbora po zatvaranju biračkog mjesta upitao članove biračkog odbora da li imaju primjedbi i eventualne primjedbe unio u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	75	94,94
Ne	4	5,06
UKUPNO	79	100

Da li je po zatvaranju biračkog mjesta birački odbor pristupio prikupljanju informacija iz uređaja za elektronsku identifikaciju birača putem opcije STATISTIKA na ekranu uređaja?	Broj odgovora	%
Da	71	89,87
Ne	8	10,13
UKUPNO	79	100

Da li je bilo problema prilikom isključivanja uređaja za elektronsku identifikaciju birača?	Broj odgovora	%
Da	0	0
Ne	79	100
UKUPNO	79	100

Da li je uređaj za elektronsku identifikaciju birača zapakovan u ispravnom stanju u kutiju u kojoj je i dopremljen na biračko mjesto?	Broj odgovora	%
Da	78	98,73
Ne	1	1,27
UKUPNO	79	100

Da li je birački odbor utvrdio broj neupotrijebljenih glasačkih listića?	Broj odgovora	%
Da	76	96,2
Ne	3	3,8
UKUPNO	79	100

Da li je birački odbor utvrdio broj kontrolnih kupona odvojenih od glasačkih listića i broj potpisanih štampanih odrezaka-potvrda o elektronskoj identifikaciji birača?	Broj odgovora	%
Da	78	98,73
Ne	1	1,27
UKUPNO	79	100

Da li je birački odbor na osnovu štampanog izvoda iz biračkog spiska, utvrdio ukupan broj birača koji su glasali?	Broj odgovora	%
Da	77	97,47
Ne	2	2,53
UKUPNO	79	100

Da li je broj birača unesen u zapisnik prije otvaranja glasačke kutije?	Broj odgovora	%
Da	70	88,61
Ne	9	11,39
UKUPNO	79	100

Da li su nakon otvaranja glasačke kutije u istu odmah ubačeni glasački listići iz prenosne-mobilne kutije za glasanje putem pisma?	Broj odgovora	%
Da	73	92,41
Ne	6	7,59
UKUPNO	79	100

Da li je pečat na glasačkoj kutiji netaknut?	Broj odgovora	%
Da	78	98,73
Ne	1	1,27
UKUPNO	79	100

Da li je kontrolni papir nađen u svakoj biračkoj kutiji?	Broj odgovora	%
Da	79	100
Ne	0	0
UKUPNO	79	100

Da li je kontrolni papir nađen u biračkoj kutiji identičan sa onim koji ima B0?	Broj odgovora	%
Da	78	98,73
Ne	1	1,27
UKUPNO	79	100

Da li je izbor na svakom listiću izgovaran glasno?	Broj odgovora	%
Da	73	92,41
Ne	6	7,59
UKUPNO	79	100

Da li je odluka o važećim/nevažećim listićima bila opravdana?	Broj odgovora	%
Da	76	96,2
Ne	3	3,8
UKUPNO	79	100

Da li je bilo listića koji su potpisani od strane glasača?	Broj odgovora	%
Da	7	8,86
Ne	72	91,14
UKUPNO	79	100

Ako je odgovor na prethodno pitanje DA, da li su takvi listići proglašeni nevažećim?	Broj odgovora	%
Da	11	55
Ne	9	45
UKUPNO	20	100

Da li je bilo listića koji su na bilo koji drugi način označeni od strane glasača (trouglovi, kvadrati, dva puta krug, različitim bojama...)?	Broj odgovora	%
Da	26	32,91
Ne	53	67,09
UKUPNO	79	100

Ako je odgovor na prethodno pitanje DA, da li su takvi listići proglašeni nevažećim?	Broj odgovora	%
Da	24	68,57
Ne	11	31,43
UKUPNO	35	100

Da li je kriterijum za odluku o važećim/nevažećim listićima bio ujednačen?	Broj odgovora	%
Da	78	98,73
Ne	1	1,27
UKUPNO	79	100

Da li postoji značajna sličnost među nevažećim listićima (trouglovi, kvadrati, dva puta krug, različitim bojama...)?	Broj odgovora	%
Da	7	8,86
Ne	72	91,14
UKUPNO	79	100

Da li su svi članovi biračkog odbora mogli da provjere glasačke listiće?	Broj odgovora	%
Da	79	100
Ne	0	0
UKUPNO	79	100

⁵⁶<https://dik.co.me/izbori/za-izbor-poslanika-u-skupstinu-crne-gore/2020-3-god/prigovori-rjesenja-2020/>

Da li je birački odbor objavio broj nevažećih biračkih listića i taj broj unio u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	78	98,73
Ne	1	1,27
UKUPNO	79	100

Da li je mijenjana neka cifra koju je BO već unio u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	1	1,27
Ne	78	98,73
UKUPNO	79	100

Da li je bilo zvaničnih prigovora na proces brojanja?	Broj odgovora	%
Da	0	0
Ne	79	100
UKUPNO	79	100

Da li je neko od članova BO odbio da potpiše zapisnike?	Broj odgovora	%
Da	2	2,53
Ne	77	97,47
UKUPNO	79	100

Da li je redosljed koraka striktno poštovan?	Broj odgovora	%
Da	76	96,2
Ne	3	3,8
UKUPNO	79	100

Da li su se svi članovi BO složili sa ciframa unijetim u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	78	98,73
Ne	1	1,27
UKUPNO	79	100

Da li je kopija zapisnika javno istaknuta?	Broj odgovora	%
Da	73	92,41
Ne	6	7,59
UKUPNO	79	100

Da li su svi zainteresovani dobili kopiju zapisnika nakon što su iskazali interesovanje za isti?	Broj odgovora	%
Da	75	94,94
Ne	4	5,06
UKUPNO	79	100

Da li ste vi dobili kopiju zapisnika?	Broj odgovora	%
Da	54	68,35
Ne	25	31,65
UKUPNO	79	100

Da li su bili prisutni nezavisni domaći posmatrači, osim Vas?	Broj odgovora	%
Da	5	6,33
Ne	74	93,67
UKUPNO	79	100

Da li su bile prisutne neautorizovane osobe tokom brojanja glasova?	Broj odgovora	%
Da	1	1,27
Ne	78	98,73
UKUPNO	79	100

Da li su svi imali jasan pregled na proces brojanja?	Broj odgovora	%
Da	77	97,47
Ne	2	2,53
UKUPNO	79	100

Ocjena biračkog mjesta	Broj odgovora	%
Odlično	38	48,10
Vrlo dobro	30	37,97
Dobro	7	8,86
Loše	0	0
Veoma loše	4	5,06
UKUPNO	79	100
Srednja ocjena	4,24	

